

T.C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DIŞ TİCARET VE BÜYÜME İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

EKONOMİ VE FİNANS ANABİLİM DALI
EKONOMİ VE FİNANS BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Çiğdem ARSLAN

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Kemal ERKİŞİ

İSTANBUL – 2019

TEZ TANITIM FORMU

ADI SOYADI	: Çiğdem Arslan
TEZİN DİLİ	: Türkçe
TEZİN ADI	: Dış Ticaret ve Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği
ENSTİTÜ	: İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
ANABİLİM DALI	: Ekonomi ve Finans
TEZİN TÜRÜ	: Yüksek Lisans
TEZİN TARİHİ	: 11/07/2019
SAYFA SAYISI	: 69
TEZ DANIŞMANI	: Dr. Öğr. Üyesi Kemal ERKİŞİ
DİZİN TERİMLERİ	: Dış Ticaret, Büyüme, Türkiye
TÜRKÇE ÖZET	: Türkiye'nin kuruluş döneminden günümüze kadar izlediği dış ticaret ve ekonomi politikalarının ekonomik büyümeyi nasıl etkilediği, ayrıca küreselleşen ekonomi bağlamında ülkenin dış ticaretinin ve ekonomik büyümesinin diğer ülkelerdeki ekonomik değişimlerden ne derecede etkilendiği, sonraki dönemlerde olumlu bir tablo çizmek amacıyla gerekli tedbirleri almak için de gereklidir. Bu tezde büyüme ve dış ticaretle ilgili genel bilgiler ve yaklaşımlar verildikten sonra Türkiye'de dış ticaret ve büyüme ilişkisini kuruluş döneminden günümüze kadar inceleyen genel bir değerlendirme yapılmaktadır.
DAĞITIM LİSTESİ	: 1. İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2. YÖK Ulusal Tez Merkezi

Çiğdem ARSLAN

T.C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DIŞ TİCARET VE BÜYÜME İLİŞKİSİ:
TÜRKİYE ÖRNEĞİ

EKONOMİ VE FİNANS ANABİLİM DALI
EKONOMİ VE FİNANS BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Çiğdem ARSLAN

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Kemal ERKİŞİ

İSTANBUL – 2019

BEYAN

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının ederlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitede başka bir tez olarak sunulmadığını beyan ederim.

Çiğdem ARSLAN

.../.../2019

T.C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Çiğdem ARSLAN 'ın '**Dış Ticaret ve Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği**' adlı tez çalışması, jürimiz tarafından Ekonomi ve Finans Anabilim Dalı Ekonomi ve Finans Bilim Dalı YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

Baş
kan

Dr. Öğr. Üyesi Kemal ERKİŞİ
(Danışman)

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Bülent İLHAN

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Emre ERGÜVEN

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

... / ... / 2019

Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ

Enstitü Müdürü

ÖZET

Bir ülkenin varoluş amacı bireylerini korumak ve yaşamsal koşullarını ve standartlarını sürekli daha iyiye yükseltmektir. Ülkelerin gelişmişlik düzeyinin önemli bir göstergesi olan ekonomik büyüme, ülkelerin ticaret politikalarıyla ve dış ticareti yönlendirme biçimiyle sıkı bir ilişki içindedir. Küreselleşen dünyada ortak pazarlar haline gelen ülkelerin artık ekonomik olarak birbirine bağlı olduğu daha net görülmekte ve ekonomik gelişmelere ve sarsıntılara hassasiyet gösterdikleri bilinmektedir. Bu bağlamda dış ticaret ile ekonomi arasındaki ilişki incelenmeye değerdir.

Bu tezde büyüme ve dış ticaretle ilgili genel bilgiler, yaklaşımlar ve tarihi süreç içindeki gelişimine genel bir bakış sunulduktan sonra Türkiye’de dış ticaret ve büyüme arasındaki ilişki analiz edilmiştir. TÜİK ve Dünya Bankası’ndan alınan dış ticaret göstergeleri ve büyümenin bir ölçüsü olarak kabul edilen GSYH zaman serileri ekonometrik yöntemle karşılaştırılmıştır. Sonuç olarak dış ticaretin ekonomik büyümeyi önemli ölçüde etkilediği, dış ticarettten büyümeye doğru bir nedensellik olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Büyüme, Dış Ticaret, Türkiye, İhracat, İthalat, GSYH

SUMMARY

The purpose of existence of a country is to protect its individuals and to constantly improve their living conditions and standards. Economic growth, which is an important indicator of the level of development of the countries, is in close relation with the countries' trade policies and the way they direct foreign trade. Countries that have become common markets in the globalizing world are now clearly linked to each other economically and it is known that they are sensitive to economic developments and shocks. In this context, the relationship between foreign trade and economy is worth examining.

General information on foreign trade to grow, and in this thesis, after the development of approaches and presents an overview of the historical period analyzed the relationship between trade and growth in Turkey. Foreign trade indicators from TÜİK and the World Bank and GDP time series, which are considered as a measure of growth, were compared with the econometric method. As a result, it was determined that foreign trade had a significant effect on economic growth and it was a causality from foreign trade to growth.

Keywords: Growth, Foreign Trade, Turkey, Imports, Exports, GDP

İÇİNDEKİLER

	SAYFA
ÖZET.....	I
SUMMARY	II
İÇİNDEKİLER.....	III
KISALTMALAR LİSTESİ	V
TABLolar LİSTESİ	VI
GRAFİKLER LİSTESİ	VII
ÖNSÖZ.....	VIII
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	4
DIŞ TİCARET VE BÜYÜME VE BÜYÜME MODELLERİ	4
1.1 Temel Kavramlar	4
1.1.1 Dış Ticaret	4
1.1.2 Büyüme	6
1.2 Dış Ticaretin ve Ekonominin Belirleyicileri	8
1.2.1 Dış Ticaretin Belirleyicileri	8
1.2.2 Büyümenin Belirleyicileri	10
1.3 Ekonomik Büyüme Modelleri	11
1.3.1 Merkantilist Doktrin	12
1.3.2 Fizyokrazi	12
1.3.3 Klasik Büyüme Teorisi	13
1.3.4 Post Keynesyen Büyüme Modeli	14
1.3.5 Neo Klasik Büyüme Modeli	15
1.3.6 İçsel Ekonomik Büyüme Modelleri	16
1.4 Dış Ticaret ve Ekonomi Politikaları	17
1.5 Dış Ticaret ve Büyüme Stratejileri	19
1.6 Dış Ticaret ve Büyüme Arasındaki İlişki.....	20

İKİNCİ BÖLÜM	24
DIŞ TİCARET VE BÜYÜME: TÜRKİYE ÖRNEĞİ	24
2.1 Dünya’da Uluslararası Ticaret ve Ekonomik Büyüme	24
2.1 Türkiye’nin Diğer Ülkeler Arasındaki Yeri	26
2.2 Türkiye’nin Dış Ticaret Tarihi.....	28
2.2.1 Genel Bakış	28
2.2.2 Cumhuriyet Öncesi Dönem (1800 – 1923).....	29
2.2.3 Cumhuriyet’in Kuruluş Yılları ve 1980 Öncesi Dönem (1923 – 1980)	30
2.2.4 “24 Ocak Kararları” ve 1980 Sonrası Dönem (1980 – 2000)	33
2.2.5 Günümüz Dönemi (2000-2019).....	35
2.3 Ekonometrik Yöntem: En Küçük Kareler Yöntemiyle Çoklu Regresyon Analizi 43	
SONUÇ	50
KAYNAKÇA	52

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devleti
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
OECD	: Organisation for Economic Co-operation and Development (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü)
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
WBG	: World Bank Group (Dünya Bankası)

TABLULAR LİSTESİ

TABLO	SAYFA
Tablo-1 Gelişmekte Olan Ülkeler (Orta Gelirli Ülkeler)	26
Tablo-2 Türkiye'nin Ülkelere Göre yaptığı İthalat-İhracat Oranları (2018).....	27
Tablo-3 Türkiye'nin 2000-2018 Arası Yıllara Göre Dış Ticaret Dengesi (Bin ABD \$). 36	
Tablo-4 Yıllara Göre Reel ve Kişi Başı GSYH Değerleri (2000-2018).....	39
Tablo-5 Dış Ticaret Hacmi/GSYH Oranı (2000-2018).	41
Tablo-6 En Küçük Kareler Tahmin Sonuçları.....	44

GRAFİKLER LİSTESİ

GRAFİK	SAYFA
Grafik-1 Yıllara Göre İhracat-İthalat Verileri ve Dış Ticaret Dengesi (1923-2018).	29
Grafik-2 Yıllara Göre İthalat-İhracat Verileri ve Dış Ticaret Dengesi (1923-1950).	31
Grafik-3 Yıllara Göre İthalat-İhracat Verileri ve Dış Ticaret Dengesi (1950-1980).	33
Grafik-4 Yıllara Göre İthalat-İhracat Verileri ve Dış Ticaret Dengesi (1970-2000).	34
Grafik-5 Yıllara Göre İthalat-İhracat Verileri ve Dış Ticaret Dengesi (2000-2018).	37
Grafik-6 İthalat ve İhracat ve Dış Ticaret Dengesinin Aylara Göre Değişimi (2018 ve 2019:Q1).	38
Grafik-7 Yıllara Göre Reel GSYH Değerleri (Milyon ABD \$) (2000-2018).....	40
Grafik-8 Yıllara Göre Kişi Başına GSYH Değerleri (\$) (2000-2018).....	40
Grafik-9 Dış Ticaret Hacminin GSYH İçindeki Payı (2000-2018).	42
Grafik-10 Dünya Bankası Verilerine Göre GSYH, İhracat ve İthalatın Değişimi.	42
Grafik-11 GSYH'nin İhracat ve İthalata Göre Değişimi.....	45
Grafik-12 Zaman Serilerinin Logaritmik Değişimlerinin Karşılaştırılması.....	46
Grafik-13 GSYH, İhracat ve İthalat Zaman Serilerinin Logaritmik Değişimleri.	47
Grafik-14 GSYH, İhracat ve İthalat Zaman Serilerinin Değişim Oranları (%).	48

ÖNSÖZ

Tez çalışmamın planlanmasında, araştırılmasında, yürütülmesinde ve oluşumunda ilgi ve desteğini esirgemeyen, bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım, yönlendirme ve bilgilendirmeleriyle çalışmamı bilimsel temeller ışığında şekillendiren sayın hocam Dr. Öğr. Üyesi Kemal ERKİŞİ'ye ve hiçbir zaman desteğini esirgemeyen aileme ve her zaman yanımda olan sevgili eşime teşekkürlerimi sunarım.

GİRİŞ

Bir ülkenin varoluş amacı bireylerini korumak ve yaşamsal koşullarını ve standartlarını sürekli daha iyiye yükseltmektir. Dünya üzerindeki kaynakların sınırlı olması ve bu kaynaklara olan ulaşım zorlukları nedeniyle insanlar en kıt kaynaklardan en yüksek faydayı sağlamanın yollarını araştırmaktadır. Ülkelerin üretim kapasitelerini arttırmasıyla gerçekleşecek ekonomik büyümenin yanında toplum olarak sosyal, kültürel dönüşümlerin ve gelişimlerin yaşanması refahın sürdürülebilirliği açısından en önemli gerekliliklerden biridir.¹

Ülkelerin gelişmişlik düzeyinin önemli bir göstergesi olan ekonomik büyüme ülkelerin ticaret politikalarıyla ve dış ticareti yönlendirme biçimiyle sıkı bir ilişki içindedir. Küreselleşen dünyada ortak pazarlar haline gelen ülkelerin artık ekonomik olarak birbirine bağlı olduğu daha net görülmekte ve ekonomik gelişmelere ve sarsıntılara hassasiyet gösterdikleri bilinmektedir. Bu bağlamda dış ticaretin ekonomiye olan etkileri kadar ekonominin dış ticarete olan etkileri de dikkate ve incelenmeye değerdir.

Ülkelerin iç dinamiklerini etkileyen ve harekete geçiren en önemli bileşenlerden biri olan dış ticaret kalkınma için vazgeçilmez bir parametredir. Büyüme ile dış ticaret arasındaki ilişkinin tartışılması ilk olarak Adam Smith'in yazdığı "Ulusların Zenginliği" kitabındaki Mutlak Üstünlükler Teorisiyle ortaya attığı "dış ticaretin büyümenin motoru olduğu" görüşü dış ticarete olan bakış açısını değiştirerek devrim yaratmış, ardından birçok farklı model geliştirilerek evrimleştirilmiştir.²

1960'lı yıllarda gelişmekte olan ülkeler için ekonomik büyüme ile dış ticaret arasındaki ilişki araştırılmaya başlanmıştır. Artan nüfus ile birlikte tüketimin dengelenebilmesi için üretimin de artması gerekmektedir. Büyümenin gerçekleşebilmesi için ise üretimin nüfus artış hızını geçmesi gerekmektedir. Büyümenin gerçekleşmesi de doğru tasarlanan ve uygulamada iyi yönetilen dış ticaret politikalarına bağlıdır.

---

¹ Yeşim Kubar, "Az Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerin Kalkınma Göstergeleri ile Ekonomik

² Yusuf Bayraktutan, "Bilgi ve Uluslararası Ticaret Teorileri", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2003, Cilt 4, Sayı 2, s. 175.

Türkiye'nin ekonomik büyümesine ve dış ticaret ilişkilerine bakıldığında Cumhuriyetin ilk kuruluş yıllarında 1933-1937 tarihleri dışında dış ticaret açığın hiç kapanmadığı görülmektedir. Dış politika ve ekonomi politikalarının bu bağlamda irdelenmesi önemlidir.³ Türkiye'nin dış ticaret değişimine bakıldığında çok keskin bazı değişiklikler göze çarpmaktadır. Bunlardan biri, 1980 yılında dış ticarete dışa açıklık politikasının uygulamaya başlanmasıdır.⁴ Ayrıca küreselleşen ekonomi bağlamında ülkenin dış ticaretinin ve ekonomik büyümesinin diğer ülkelerdeki ekonomik değişimlerden ne derecede etkilendiği, gerekli tedbirleri almak için de gereklidir.

Küreselleşen dünyada ortak pazarlar haline gelen ülkelerin artık ekonomik olarak birbirine bağlı olduğu daha net görülmekte ve ekonomik gelişmelere ve sarsıntılara hassasiyet gösterdikleri bilinmektedir. Bu bağlamda dış ticaretle ekonomi arasındaki nedensellik ilişkisi dikkate ve incelenmeye değerdir.

Bu tezin birinci bölümünde büyüme ve dış ticaret kavramsal olarak irdelenmiş, dış ticaret ve büyüme ile ilgili genel bilgiler, belirleyici faktörler, tarihi süreç içinde gelişen yaklaşımlarla bu kavramlara genel bir bakış sağlandıktan sonra politik uygulamaların hem dış ticareti hem ekonomiyi nasıl etkilediği incelenmiştir. Birinci bölümün sonunda ise dış ticaret ile büyüme ilişkisini konu alan literatürden bazı örnekler sunulmaktadır.

Tezin ikinci bölümünde, dış ticaret ve büyüme arasındaki ilişki Türkiye özelinde tartışılarak Türkiye tarihi içinde dış ticaret ve büyüme arasındaki ilişki ekonometrik yöntemle analiz edilmiştir. TÜİK ve Dünya Bankası'ndan alınan dış ticaret göstergeleri ve büyümenin bir ölçüsü olarak kabul edilen GSYH zaman serileri ekonometrik yöntemle karşılaştırılmıştır.

Türkiye'nin kuruluş döneminden günümüze kadar izlediği dış ticaret ve ekonomi politikalarının ekonomik büyümeyi nasıl etkilediği, ayrıca küreselleşen ekonomi bağlamında ülkenin dış ticaretinin ve ekonomik büyümesinin diğer ülkelerdeki ekonomik değişimlerden ne derecede etkilendiği, sonraki dönemlerde olumlu bir tablo çizmek amacıyla gerekli tedbirleri almak için de gereklidir.

---

³ Okyay Uçan ve Esra Koçak, "Türkiye'de Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki", *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2014, Cilt: 7, Sayı: 2, s. 51.

⁴ Murat Doğanlar vd., "Uluslararası Ticaret ve Türkiye'nin İhracat Fonksiyonu", *Sosyal Bilimler Dergisi*, s. 84.

Bu tezde büyüme ve dış ticaretle ilgili genel bilgiler ve yaklaşımlar verildikten sonra Türkiye’de dış ticaret ve büyüme ilişkisini kuruluş döneminden günümüze kadar inceleyen genel bir değerlendirme yapılmaktadır. Böylece hem ekonomik hem dış ticaret politikalarının belirlenmesi aşamasında konuya sağlanan genel bakış açısıyla bilimsel bir ışık tutmak hedeflenmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

DIŞ TİCARET VE BÜYÜME VE BÜYÜME MODELLERİ

1.1 Temel Kavramlar

1.1.1 Dış Ticaret

Dış ticaret, yurtdışındaki ülkelerle belirli tutarlar karşılığında mal veya hizmetlerin alım satım işlemleri ya da başka bir deyişle farklı ülkelerin arasında gerçekleşen mal ve hizmet transferi olarak tanımlanır. Dış ticaret, sınırlarla ayrılmış bağımsız iki devlet arasında olabildiği gibi, ekonomik birlikler aracılığı ile sınırlar olmadan da yapılabilir.⁵

Dış ticaretin iki temel unsuru ithalat ve ihracattır. Kısaca dış satım anlamına gelen ihracat, en geniş tanımıyla ülke sınırları içinde serbest dolaşabilen malların ve hizmetlerin farklı ülkelere satılması ya da gönderilmesidir. Kısaca dış alım anlamına gelen ithalat ise, ülke sınırları içinde üretilmeyen ya da yeterli üretimi olmadığı için ülkenin ihtiyaçlarını karşılayamayan malların ve hizmetlerin farklı ülkelere satın alınması işlemidir.⁶

İhracat geliri, ithalat da gideri temsil ettiği için gelir ile gider arasındaki farkın az olması denge durumu olarak algılanmaktadır. Cari açık durumu ise ithalatın ihracattan yüksek olması durumudur. Gelişmekte olan ülkeler mal veya hizmet kaynaklarının yetersizliğinden dolayı ihracattan çok ithalat yapmak zorunda kalırlar. Böylece artan ithalat hacmindeki artış ihracatı karşılayamaz ve cari açığın büyümesinde rol oynar.⁷

Serbest bölgeler de bu bağlamda özel ve dikkate değer öneme sahiptir. "Dış Ticaret Vergi ve Gümrük Mevzuatı" bakımından siyasi sınırları içinde buldukları ülkeye bağılıymış gibi değil, sınır ötesi ülkelere biriyimş gibi muafiyet ve teşvik gören ticaret bölgeleridir. Serbest bölgelerin kuruluş amaçları arasında yabancı

---

⁵ Melike Köksal, "Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği", T.C. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İktisat Bilim Dalı, Konya 2016, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

⁶ Derya İşbilen, "Dış Ticarete Karşılaşılan Riskler ve Yönetimi: Türkiye Örneği", Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, s.17 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

⁷ Sefer Uçak, "Cari Denge ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Analizi", *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2017, Cilt: 15, Sayı: 2, s. 185.

sermaye yatırımlarını, döviz girişini ve dış ticareti arttırmak, üretime ve ihracata yönelik sanayilerin gelişmesini teşvik etmek, istihdam sorununu azaltmak ve ülkeyi diğer ülkelerle rekabet edebilir bilgi ve teknoloji donanımına erdirtmek, ekonomik standartları yükseltmek sayılabilir.⁸

Dış ticaretin temel kavramlarından biri olan ticari açıklık hala tartışmalı bir kavram olsa da genel olarak uluslararası ticaret bariyerlerinin kaldırılması olarak tanımlanabilir. Ticaret açıklığının hesaplanmasında hem ithalat hem de ihracat hacmi önemlidir. Dış ticaret hacmi toplam serbestleşme derecesini yansıtır. Hem ithalat hem de ihracatın artması hem iç hem de dış arz ve talebe bağlıdır. Bu nedenle ticaret ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin belirlenmesinde bu bileşenleri ve yönü belirlemek ilişkileri kontrol edebilmek için de önemli ve hatta hayatidir.⁹

Özellikle gelişmekte olan ülkeler için ticari açıklığın yükselmesi, ucuz emek gücüyle birlikte bu ülkelere ekonomik büyüme alanında yeni birliktelikler tanıyabilmektedir. Ticari açıklığın artması bir yandan pazarların büyümesine diğer yandan ise ürün çeşitliliğine olanak vermektedir.

Ticari dışa açıklığın hesaplanmasında kullanılan belirli ölçütler olmakla birlikte üzerinde görüş birliğine varılmış bir ölçüt yoktur. Bazı araştırmacılar dış ticaretin GSYH içinde aldığı paya, bazıları ithalat ve ihracatın ayrı ayrı GSYH içinde aldığı paya bakarken, bazıları tarife oranlarına veya tarife dışı engellere, ihracat vergi ve teşviklerine, bileşik endekslere, fiyatı temel alan ölçütlere bakmaktadır. Bu ölçütler bir ülkenin aynı zamanda küreselleşmesinin de belirlenmesi anlamı taşımaktadır.¹⁰

Ticarî serbestleşme; mal ve hizmet alım satımı önündeki bariyerlerin kaldırıldığı bir süreçtir. Ülkelerin ticari serbestliği "ticari açıklık" kavramı ile ölçülmektedir. Ticari açıklık en duyulmuş yöntemiyle, ihracat ve ithalat değerleri toplamının, gayri safi yurtiçi hâsılaya bölünmesidir. Ticarî belirsizlik, yeni teknolojileri gelişmiş ülkelere diğer ülkelere doğru aktarımına olanak sağlamaktadır.

---

⁸Dış Ticaret Uzmanlık Eğitimleri, "Dış Ticaret Temel Kavramları", http://www.disticaretkursu.pro/dis_ticaret.html, (Erişim Tarihi: 02.06.2019).

⁹ Yağmur Sağlam, "Dış Ticaret ve Büyüme Arasındaki İlişkinin Avrupa Dönüşüm Ekonomileri için Analizi", Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İktisat Programı, İzmir, 2016 (**Yayımlanmamış Doktora Tezi**).

¹⁰ Sinem Yapar Saçık, "Dış Ticaret Politikası ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Teorik Açından Bir İnceleme", *KMU İİBF Dergisi*, 2009, 11 (16), s. 162.

1.1.2 Büyüme

Peterson'a göre ekonomik büyüme, ülke için gerekli mal ve hizmetlerin üretimi konusunda toplum kabiliyetlerinin gelişmesi ve artmasıdır. Ülger ise büyümeyi iktisadi olarak yıllık gelirin kişi başına devamlı artışı olarak tanımlamaktadır.¹¹ Gerçek milli gelirdeki artış üretim miktarındaki artışa bağlıdır. Bir ülkenin belirli bir dönemdeki ekonomik büyüme hızı milli gelirden yola çıkarak gayri safi yıllık hasılanın (GSYH) önceki yıla ya da döneme göre olan artış oranı ile hesaplanır. Ortalama büyüme hızı bir döneme ait kişi başına düşen milli gelirin ortalamasıdır ve ülkenin o dönemki büyüme hızını verir. Yıllık büyüme hızı ise belirli bir yıla ait büyüme oranını ifade eder.¹²

Ekonomik büyümenin ölçümü için teori ve pratikte üretim olanakları eğrisi kullanılır. Bu eğri; ülkenin, teknoloji seviyesinde ve üretim miktarında ulaşabileceği en yüksek üretim düzeyini göstermektedir. Bir döneme ait büyüme oranı pozitif ise ekonominin büyüdüğü, negatif ise ekonominin küçüldüğü anlamına gelir. Büyümenin kalıcı olması mal ve hizmetlere olan iç ve dış talebin süreklilik kazanması ile sağlanır. İki dönem arka arkaya yaşanan küçülme resesyon ya da durgunluk olarak, küçülmenin yüksek oranlı olması ise iktisadi kriz olarak tanımlanır.¹³

Ülkelerin ekonomik büyüme analizlerinde yapılan temel yanlışlardan biri tek bir makroekonomik parametreye bağlı olarak değerlendirmelerin yapılmasıdır. Ekonomi, karmaşık ve kapsamlı doğası gereği birçok değişkenden etkilenmektedir. Bu nedenle tek değişkene bakılarak yapılan yorumların bütüncül olmadığı söylenebilir. İşsizlik, enflasyon, cari denge gibi birden çok temel makroekonomik parametrelerin yer aldığı endekslerle değerlendirme yapmak daha sağlıklı ve doğru sonuçlar verecektir.¹⁴

Büyümenin pozitif olması malların üretiminde kullanılan teknolojik gelişmeler, malların üretiminde çalışan işçilerin verim düzeylerinin artması, üretimin gerçekleştiği sanayi kollarında kapasite kullanımının artması anlamına gelir.

¹¹ Saçık, a.g.e., s. 162.

¹² Zehra Doğan, "Ekonomik Büyüme Süreçlerinin Analizinde Yeni Açılımlar ve Büyümenin Yersel Dinamikleri", Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2014, 2 (6), s. 365.

¹³ Orkhan Mammadov, "Dış Ticaret – İktisadi Büyüme İlişkisi: Geçiş Ekonomileri Örneği", T.C. Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İktisadi Gelişme ve Uluslararası İktisat Bilim Dalı, Kocaeli 2016, (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**).

¹⁴ İbrahim Al ve Ezgi Baday Yıldız, "Türkiye'nin 2006-2017 Dönemi Makroekonomik Performansı: Sihirli Kare Yaklaşımı" *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2019, 33(1), s. 303.

Büyümenin kalıcı olabilmesi için, bu mallara yönelik dış talepte veya iç talepte bir artışın olması gerekmektedir.¹⁵

Büyüme ile ilgili temel kavram hatalarından biri kalkınma ile aynı anlamda kullanılmasıdır. Bazen aynı anlamda kullanılabilse de ikisi birbirini tamamlayan fakat farklı kavramlardır. Piyasadaki canlanma ve gelir artışı sonucu kişi başı milli gelir artar ve böylece ekonomik büyüme olur ancak iktisadi hareketlerden dengeli ve verimli sonuçlar almak anlamına gelen ekonomik kalkınma gerçekleşmiş olmayabilir.¹⁶ Ekonomik kalkınma aslında ekonomik büyümenin daha sonraki ileri bir aşamasıdır. Ekonomik kalkınmanın kapsamına büyümeye ek olarak toplumdaki ekonomik, sosyal ve kültürel değişimler de girmektedir. Büyüme sadece milli gelirin nicelik olarak artması iken kalkınma artan bu niceliksel değer toplumun sosyal ve kültürel yaşantıyı da etkileyerek refah ve huzur ortamının yerleştirilmesi anlamına gelen daha geniş ve ilerici bir kavramdır. Kalkınma kavram olarak ekonomik büyümeye benzer şekilde sanayileşme, modernleşme, yapısal değişme gibi kavramlarla da karıştırılmakta, birbirinin yerine kullanılmaktadır.¹⁷

1970'li yıllarda gelişmekte olan ülkelerde artan yoksullukla birlikte kalkınma modelleri geliştirilmeye başlanmış, kalkınma büyüme gibi GSYİH ile ölçülmüştür. Bu gelişmekte olan bazı ülkelerin büyüme oranlarının yükselmesine rağmen toplumsal sorunların devam etmesi, siyasi istikrarsızlık gibi nedenlerle kalkınma ile büyümenin farklı olduğunu ve kalkınma için ekonomik büyümenin tek başına yetmediği anlaşılmıştır. Kalkınmanın yeniden tanımlanmasıyla birlikte birden çok parametreyi içermesi nedeniyle büyümeye göre ölçümünün daha zor olduğu görülmektedir.¹⁸

Büyüme gelişmiş ülkeler için genellikle toplam faktör verimliliğine dayanır. Toplam faktör verimliliği, teknolojik gelişmelere bağlı ilerlemelerin getirdiği verimlilik anlamına gelir ve büyümenin temelini oluşturur. Üretime giren ürünlerle çıkan ürünler arasındaki ilişkiyi ifade eden toplam faktör verimliliği, üretim sistemlerin performansının ölçülmesinde önemli bir kriterdir. Daha düşük maliyetle en yüksek üretimin elde edilmesi çalışmalarıdır.¹⁹

---

¹⁵ Mahfi Eğilmez ve Ercan Kumcu, "Ekonomi Politikası: Teori ve Türkiye Uygulaması", Remzi Kitabevi, İstanbul, 2004, s.125.

¹⁶ Köksal, a.g.e., s.100.

¹⁷ Köksal, a.g.e., s.120.

¹⁸ Kubar, a.g.e., s. 65.

¹⁹ Mammadov, a.g.e., s. 5

Gelişmekte olan ülkeler için ise toplam faktör verimliliği daha önemli bir parametredir çünkü arz talep yönünden, ticarete yapılan yatırımlar yönünden yetersizdirler ve “fakirliğin kısır döngüsü” olarak ifade edilen güç bir durumu yaşarlar. Gelişmekte olan ülkelerde gelirin daha düşük olması tasarruf ve yatırım hacminin de küçük olduğu anlamına gelir. Var olan üretimin nüfus artışına oranlı olarak artması gerekir. Ancak yatırımların yetersizliği sonucunda verimlilik de düşük kalır ve bu kısır döngü halinde devam eder.²⁰

Büyüme dinamik bir olgudur. Bileşenleri arasında ahengi sağlayarak kişi başına düşen geliri arttırmayı hedefler. Sadece birikim süreci olarak değil, iktisadi yapıyı etkileyen ve şekillendiren bir güce sahiptir. Sektörel olarak da değişimler yaratarak yaşamı doğrudan etkiler. Önemli olan dengeli bir istikrar kazanıp, sürekliliğin sağlanmasıdır.

1.2 Dış Ticaretin ve Ekonominin Belirleyicileri

1.2.1 Dış Ticaretin Belirleyicileri

Dış ticaret analiz edilirken birçok farklı parametre ve değişken kullanan birçok model geliştirilmektedir. Dış ticareti etkileyen faktörlerin nitelik ve niceliğinin dahil edilmesi, ülkenin kendine özgü karakteristiklerini yansıtacak biçimde tutarlı ve mantıklı parametrelerin kullanılması doğru modellerin yapılması için gereklidir. Dış ticaretin en önemli belirleyicileri ithalat ve ihracata olan arz ve talep çeşitliliğidir. Bu iki temel faktörü etkileyen birincil ve ikincil faktörler vardır. Aşağıda belirleyici faktörler birincil faktörlerden başlamak üzere sıralanmıştır. Birincil ve ikincil faktörler arasındaki sıralama faktörlerin birbirine üstünlüğüne göre değil ampirik çalışmalarda kullanılma sıklığına göredir:²¹

- Yurtiçi ve yurtdışı gelir düzeyleri (dış ticaret haddi),
- Göreli fiyatlar,
- Döviz kurlarındaki değişkenlik,
- Ticaret reformları,
- Para ve milli politika araçları,

---

²⁰ Cem Işık, “Türkiye’de Toplam Faktör Verimliliği ve Ekonomik Büyüme İlişkisi”, *Verimlilik Dergisi*, 2016, 2, s. 46.

²¹ Fatih Yücel, “Dış Ticaretin Belirleyicileri Üzerine Teorik bir Yaklaşım”, *Sosyoekonomi Dergisi*, 2006, 4(4), s. 47.

- Ar-ge çalışmaları,
- Firma düzeyindeki faktörler
- Dünya ekonomisindeki faktörler.

Sayılan bu belirleyiciler içinden mali politikalar, bütçe açıkları ve reel döviz kurları yurtiçi belirleyici öğeler iken, dış ticaret hadleri ve yurtdışı reel faiz oranları yurtdışı belirleyici öğelerdendir. Bir ülkenin ihracat ve ithalat fiyatlarını birbirine oranlayarak tanımlanan dış ticaret hadleri, tarafların hangi oranda fayda ya da zarar gördüğünü belirlemek için kullanılır. Dış ticaret hadi pozitif yönde ilerliyorsa o ülkenin GSYH açısından düzelme olur.²² Gelişmekte olan ülkelerde döviz rezervleri sınırlıdır ve dış ticaret ile sağlanan sirkülasyonla kıt döviz kaynakları sağlanarak ekonomik büyümeye katkı sağlanır.²³

Döviz kurları, makroekonomideki en önemli değişken parametrelerden biridir. Ülkelerin dış ticaret hacmini ve GSYH değerlerini belirlemektedir. Döviz kurunun denge döviz kurundan sapma hesabı ekonomik büyüme ile ilgili bilgi vermektedir. Bir ülkenin yerel parasının reel satın alma gücünü ifade etmek için ise reel döviz kuru kullanılır. Ortak pazarların ülkeler arasındaki ilişkileri ve rekabeti arttırmasının yanında birbirine bağımlı döviz kurunun ortaya çıkmasına da sebep olmuştur. Döviz kuru temel olarak arz talep dengesi ve fiyat ile belirlenmektedir. Ortak pazara dahil olan bir ülkenin parasının aşırı derecede değerlenmesi küçük ekonomileri sarsmakta ülkelerin cari dengesinin bozulmasına yol açmaktadır.²⁴

Devalüasyon, bir ülkede hükümetin para değerinin yabancı para karşısında düşürülmesidir. Örnek olarak Türkiye’de 1 \$, 2 TL iken hükümetin karar alarak, 1 \$, 4 TL yükselmesi devalüasyondur. Ödemeler bilançosu açıklarını kapatmak temel amaçtır. Böylece ithalat giderleri azalırken ihracat gelirleri artar. Daha az rastlanan bir durum olan revalüasyon ise, bir ülke parasının değerini altına ve dövize göre yükselterek yeniden ayarlamaktır. Zaman zaman hükümetler ekonomik krizler sırasında devalüasyona gitme kararı alırlar.

---

²² Zehra Fırat, "*Türkiye’de Cari Açığın Kronikleşmesi ve Ekonomik Büyümenin Sürdürülebilirliği Üzerindeki Etkisi*", T.C. İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, İstanbul, 2015, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

²³ Cengiz Aktaş, "Türkiye'nin İhracat, İthalat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik Analizi", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2009, 2(18), s. 35.

²⁴ Kubilay Çağrı Yılmaz ve Volkan Alptekin, "Denge Döviz Kurundan Sapma ve Sapmanın Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Feer Yaklaşımı", *Yönetim ve Ekonomi*, 2018, 25(2), s. 427.

OECD bir ülkenin ihraç ettiği ürünleri üzerine koyduğu işçiliğin kalitesine, Ar-Ge harcamalarının toplam katma değerdeki payına ve üretim için kullanılan ara malların teknoloji düzeylerine göre yüksek, orta ve düşük olarak sınıflamaktadır. Bu sınıflandırma ülkenin dış ticaretteki rekabet edebilme potansiyelini de yansıtmaktadır. Yüksek teknolojiye sahip ürünler ancak yüksek katma değerle yani yaratıcılık ve özgünlüğün de içine katıldığı emekle üretilebilir. Bu da ülke refah artışı anlamına gelen ekonomik kalkınmada kilit rol oynar.²⁵

1.2.2 Büyümenin Belirleyicileri

Büyümenin temel belirleyicileri arz ve talep karşısında kaynakların varlığı ve etkin kullanımı olarak genellenebilir. Nüfus oranındaki artışa göre üretimdeki nicelik ve nitelik artışının daha fazla olması gerekir. Gerçek büyüme yaşam standartlarının yükselmesi yani kalkınma olarak kabul edilmelidir. Ekonomik büyümeyi belirleyen faktörlerden bazıları şunlardır:²⁶

- Sermaye birikimi,
- Makroekonomik istikrar,
- Nüfus ve işgücü artışı,
- Teknolojik ilerleme,
- Verimlilik artışı,
- Dışa açıklık,
- Doğal kaynaklar,
- Coğrafi iklim.

Tarım devrimi birinci dalga, sanayi devrimi ikinci dalga, bilgi devrimi de üçüncü dalga olarak gören Toffler çiftine göre içinde bulunduğumuz bilgi devrimi dönemi yeni ve üst bir uygarlık seviyesine geçişin ve doğal olarak zenginleşmenin habercisidir. Uluslararası ticaretteki rekabet de bu gelişimler doğrultusunda şekillenmekte ve dönüşüme uğramaktadır. Tabi ki bu değişime ayak uyduran ülke ve firmalar öne çıkıp durumu yönetirken, ayak uyduramayanlar hala ikinci dalga sorunlarının pençesinde savrulmaktadır. Bu hezeyandan kurtulmak üretimde artışa paralel olarak katma değerinin de arttırılması, arz talep sürekliliği, yüksek nitelikli

---

²⁵ Sevcan Güneş ve Tuğba Akın, "Yüksek Teknolojili Ürün İhracatı: Lider Ülkeler ve Türkiye Analizi", *Sosyoekonomi Dergisi*, 2019, 27(40), s. 11.

²⁶ Mammadov, a.g.e., s. 15

beşerî sermayenin ve teknolojik girdinin etkin kullanımı gibi birçok parametreye bağlıdır. Mikrodan makroya birçok faktör verimlilik artışını etkiler, bunlar da ülkenin rekabetçi üstünlüğünün belirleyicilerindedir. ²⁷

Bir ülkede ne kadar çok tasarruf yatırıma dönüşüyorsa o derecede büyüme gerçekleşir. Bu nedenle büyümenin birinci belirleyicisi sermayedeki birikimlerdir. Ardından enflasyon, para arzı, bütçe açığıyla ilgili olan makroekonomik istikrar gelmektedir. Devlet karşılayamadığı harcamaları vergileri yükselterek kapatmaya çalışırsa enflasyona neden olur ve sermaye birikimlerini yatırımcıların elinden alarak büyümeyi de engellemiş olur. Nüfus ve işgücü içinde beşerî sermayeyi barındırır. Beşerî sermayeden kasıt bireyin bilgi, beceri ve yetenekleri dahilindeki iş gücüdür. Bu iş gücünün doğru bir şekilde yönlendirilerek, potansiyelin doğru bir şekilde açığa çıkarılması ve değerlendirilmesi doğrudan ekonomik büyümeye etki edecektir. ²⁸

Bir ülkedeki teknolojik ilerleme iki şekilde olur, birincisi ar-ge çalışmalarlarıyla ikincisi teknolojinin dışarıdan transfer edilmesi ile. Ekonomide üç tür teknolojik değişme bulunur, nötr, sermaye yoğun ve emek yoğun teknoloji gelişmeleridir. Eğer üretimde sermayenin emeğe oranı eskisine göre yükseliyorsa sermaye yoğun teknolojik gelişme iken, oran düşüyorsa emek yoğun teknolojik gelişmedir. Nötr teknolojik gelişmelerde ise her ikisi de eşit derecede azalır ve her ikisinden de eşit derecede tasarruf edilerek daha fazla ürün elde edilir. ²⁹

1.3 Ekonomik Büyüme Modelleri

Ekonomik büyüme modelleri teknolojik gelişme ve beşerî sermayenin ekonomik büyümeyi etkileyip etkilemediği göz önüne alındığında genel olarak içsel ve dışsal olarak ikiye ayrılmaktadır. Dışsal ekonomik büyüme modelleri ekonomik büyümenin en önemli belirleyicisi olarak tasarruf ve sermayeyi gösterdiği halde uzun vadede en önemli belirleyici olarak teknolojiyi göstermektedir. Bu iki tür modelin en temel farkı dışsal modellerin ekonomik büyümenin belirleyicisi olarak kabul edilen teknolojik gelişmeleri dışsal bir parametre olarak değerlendirmesi ve kaynağını açıklayamamasıdır. İçsel modeller ise teorideki bu eksikliği temel alarak

---

²⁷ Doğanlar vd., a.g.e., s. 94.

²⁸ Köksal, a.g.e., s.19.

²⁹ Necati Çiftçi, "İçsel Büyüme Teorileri Çerçevesinde Ar-Ge Harcamalarının Dış Ticaret ve Büyüme Üzerine Etkileri", T.C Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Kütahya 2008, s. 216 (**Yayımlanmamış Doktora Tezi**).

geliştirilmiştir. Ayrıca dışsal modeller teknolojik gelişmelerin ekonomik kararlardan bağımsız olduğunu içsel modeller ise bunun tersine dikkat çekmektedir.³⁰

1.3.1 Merkantilist Doktrin

Merkantilizm, 15. yüzyıl ile 18. yüzyıl arasında daha çok Avrupa devletlerini etkileyen aktif bir iktisadi akım olmuştur. Sanayi Devrimi öncesindeki süreçte dış ticaret tarım odaklı olarak kendini göstermektedir. Bu dönem daha çok Merkantilist yaklaşımların etkisindedir. Merkantilizme göre, girişimci sınıf ve sanayiciler, hükümet tarafından desteklenmeli, yapılan bir ürüne devlet tarafından yapılan destek anlamına gelen sübvansiyonlar ile üretim artışı sağlanmalıdır. Merkantilist yaklaşımlar dış ticareti hazinenin altın stokunu arttırmanın bir aracı olarak görür. Zenginliğin kaynağını değerli madenler olarak gördükleri için yalnızca ihracat yapan tarafın bundan fayda göreceği düşüncesi hakimdir.³¹

Merkantilist düşünceye göre ülkedeki mevcut ürünlerin dışında üretimde girdi olacak hammaddelerin ithalatın yapılması zorlaştırılmalı ve ihracatın önündeki engeller kaldırılmalıdır. Ekonomik büyümenin gerçekleşebilmesi için nüfus ile birlikte ihracat artışının sağlanması, faiz oranlarının, ücret düzeylerinin düşük tutulması, sömürgecilik politikasının aktif şekilde uygulanması temel alınmıştır. Merkantilizmin aktif olduğu dönemde, bazı ülkelerin ellerinde oluşan aşırı altın stoklarındaki fazlalık nedeniyle fiyat seviyesi yükselmiş, tek taraflı ticaretin sürdürülebilirliği olmadığı için bu sistemin çökmesine neden olmuştur.³²

1.3.2 Fizyokrazi

Merkantilist düşünceye tepki olarak doğan fizyokrazinin temel düşüncesi ekonominin tarımla gelişeceği. Bu düşüncenin altında tarımın, yapılan yatırımdan fazlasını verdiği inancıdır. Tarım sektöründeki gerçekleşecek olan üretim artışının ekonomik büyümeyi sağlayacağı düşünülmektedir. Merkantilist düşünceden temel farkı devletin ekonomiye müdahalede bulunmamasını, kişilerin, iktisadi etütlerinde

---

³⁰ Hasan Alp Özel, "Ekonomik Büyümenin Teorik Temelleri", *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2012, 2(1), s. 63.

³¹ Bayraktutan, a.g.e., s. 175.

³² Metin Berber, "İktisadi Büyüme ve Kalkınma", Derya Kitabevi, Trabzon, 2004, s.41.

serbest olmalarını savunmaktır. Böylece ekonominin işleyişi için gerekli doğal düzen kendiliğinden kurulmuş olur.³³

1.3.3 Klasik Büyüme Teorisi

Sanayi Devrimi sonrası ise gelişen Klasik Liberalizm iktisatta ve özellikle dış ticarete yaklaşımlarda devrimsel bir değişimi temsil eder. Sanayi devrimi ile birlikte ortaya çıkan klasik ticaret hipotezleriyle ticarete katılan bütün ülkelerin ticaretten yarar sağlayacağı ve dünya ticaretinin genişleyeceği düşüncesi önem kazanmaya başlamıştır. Ancak, dünya ticaretinin sürekli şekilde genişlemesi ve markalaşması, klasik ticaret düşüncelerinin dış ticareti açıklamada yetersiz kalmasına neden olmuştur.³⁴

Klasik iktisatçılar ekonominin otonom bir yapıya sahip olduğunu savunarak devlet müdahalesine karşı çıkmışlardır. Başta Adam Smith “Ulusların Zenginliği” eseriyle, ardından David Ricardo “Ekonomi Politığının ve Vergilendirmenin İlkeleri”, eseriyle, Robert Malthus “Nüfus İlkesi Üzerine Bir Deneme” eseriyle olmak üzere ekonomistler klasik büyüme teorisini geliştirerek liberalizmin temelini atmışlardır.³⁵

Smith’in geliştirdiği mutlak üstünlük teorisine göre (1776/1937) iki ülkeden biri daha ucuza bir ürün üretebiliyorsa o ürün üzerinde uzmanlaşmalı, üretimi pahalıya gelen ürünleri de ithal etmelidir. Klasik iktisatçılar için önemli olan uzun vadedeki işleyiştir. Bu yüzden geçici sonuçlarla ilgilenmezler. Büyüme konusunda iki aşamalı bir modeli benimserler. Birinci aşamada büyüme gerçekleşirken ikinci aşamada durgunluk yaşanır. Birinci aşamada gerçekleşen yatırımlar ve üretim, emek ihtiyacını ortaya çıkarır. Ücretler artar, kâr oranları normalin üzerinde olur. İkinci aşamada, böylece ortaya çıkan nüfus artışı, emek ihtiyacı ve fiyatların yeniden düşmesine, malların üreticinin elinde kalmasına ve kârlarda gerilemeye sebep olur. Sonuç olarak yatırımlar azalır ve sadece yenilenmeye yönelik çalışmalar olur. Klasik düşünceye göre ekonomik büyümenin kaynağı yapılan tasarrufların yatırıma dönüşmesi ve sermaye birikimidir. Ülkede artan gelirler tasarrufun ve dolayısıyla yatırımların da artmasını sağlar ve ekonomik büyümeyi beraberinde getirir.³⁶

---

³³ Aysin Aşkın vd., “Tarihsel Süreçte Girişimcilik Kavramı ve Gelişimi”, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 2011, 6(2): s. 55.

³⁴ Bayraktutan, a.g.e., s. 175.

³⁵ Köksal, a.g.e., s. 120.

³⁶ Özel, a.g.e., s. 64.

Karl Marx'ın öncüsü olduğu sosyalist sistem, üretimde kullanılan hammaddeleri kamu mülkiyeti olarak kabul eder. Üretilen ürünlerin üretimi, tüketimi, bölüşümü ise merkezi otorite tarafından belirlenir. Özel mülkiyete karşı çıkan sosyalistler, kazanç dağıtımında adaletsizlik doğuracağını ve sömürgeye yol açacağını ileri sürmektedirler. Karl Marx'a göre emek, üretim sürecinin değerini belirlemede ve aynı zamanda büyümenin motorunu oluşturmaktadır. Karl Marx'ın kurmuş olduğu modelde, denklik aramaya gerek yoktur. Çünkü Karl Marx, ilerleme sürecini sürekli bir dengesizlik olarak çıkarsamaktadır³⁷.

1.3.4 Post Keynesyen Büyüme Modeli

Keynesyen teori, ekonomik büyümenin gerçekleşebilmesi için devlet müdahalesinin gerektiğini savunur. Teorinin kurucusu olan Keynes, 1929 Dünya Ekonomik Krizinden etkilenerek, ekonomik durgunluk sorununun çözülmesi ve ekonomik büyümenin artması için politikanın devreye sokulmasını önerir. Keynes, gelişmekte olan bir ülkenin ekonomik yapısındaki eksikleri ve yetersizlikleri nedeniyle dinamik büyüme sürecinde sıkıntılar yaşayacağını belirtmektedir.³⁸

Ray Horrod ve Evsey Domar Keynes'in teorilerinden etkilenerek birbirlerinden bağımsız olarak geliştirdikleri fakat ortak noktalarının çokluğu nedeniyle iki iktisatçının da adının verildiği modelleri, ülke ekonomisinin düzenli gelişiminin nasıl ve hangi koşullar altında sağlanacağını araştırmaktadır. Ekonomik büyümenin gerçekleşebilmesi için tasarruf ve yatırım yapılması gerektiğini savunan Harrod-Domar modeli, GSYH'nin belirli bir oranının yatırıma yönlendirilmesi gerektiğini önerir. Yatırım miktarının yüksek tutulması, sermaye birikiminin yükselmesine ve buna bağlı olarak gelirin de yükselmesini sağlar. Modele göre ekonomik faaliyetlerde karar alıcılar devlet değil özel karar birimleridir. Ticari ve finansal açıklık yoktur, kapalı ekonomi uygulanmaktadır.³⁹

Gelişmekte olan ülkelerin sermaye birikimleri olmadığı için yatırım güçlüğü yaşamaları, büyümenin önünde kısır bir döngü yaratmaktadır. Bu kısır döngüye (vicious circle) sebep olan yatırım eksikliğinin çözümü Harrod-Domar Modeline göre

---

³⁷ Muhammed Çelik ve Mehmet Dağ, "Kapitalist İktisadi Düşüncenin Geçirdiği Dönüşümler Üzerine Bir Değerlendirme". *Bitlis Eren Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Akademik İzdüşüm Dergisi*, 2017, 2(3), s. 50-70.

³⁸ İclal Çöğürücü ve Orhan Çoban, "Dış Borç Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği (1980-2009)", *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2011, 13 (21): s. 133.

³⁹ Özel, a.g.e., s. 64.

dış borçlanmadır. Ancak dış borçlanmanın beklendiği gibi başarıya ulaşmaması ilgiyi ihracata dayalı büyüme stratejisine çevirmiştir. Bu nedenle ihracat büyümenin motoru olarak görülmektedir. Harrod-Domar büyüme modeline yapılan başlıca eleştiriler; modelin gerçek ekonomide hesaplanması zor konseptlere dayandırılması, sektörler arası farklılıkların dikkate alınmaması, yaratım faktörlerinde sadece sermayeye önem verilmesi, emeğin ve teknolojik gelişmelerin üretime yaptığı katkıların göz ardı edilmesidir.⁴⁰

1.3.5 Neo Klasik Büyüme Modeli

Robert Solow'un 1956'daki çalışmalarıyla temelini atıldığı neo klasik büyüme modeli, Solow'un "İktisadi Büyüme Teorisine Bir Katkı" makalesinde yayımlanmıştır. Tam rekabet ve tam istihdam koşullarının geçerli olduğunu varsayımı üzerine yapılandırıldığı model dışa kapalı yani dış ticaretin olmadığı ve teknolojik bir ekonomiyi savunur. Neo klasik büyüme modeli; ekonomiyi, "bıçak sırtı denge" yaklaşımından ve devletin ekonomiyi müdahalesinden kurtarmaktadır.⁴¹

Neo klasik ekonomi modeli de Post-Keynesyen Modeller gibi kapalı ekonomiyi temel alır. Teknoloji, nüfus ve işgücü dışsaldır. Beşerî sermayenin verimliliği ve üretkenliği dikkate alınmazken, kişi başına düşen gelire kişi başına üretimin dengeli olduğu ve doğrusal biçimde arttığı varsayılmıştır. Bireylerin rasyonel davrandıkları varsayılan modelde, ekonomik büyüme doğrudan ekonomi politikalarına bağlanmamıştır. Tam rekabet varsayımı ile reel üretim seviyesi, emek, sermaye ve doğal kaynakların bir fonksiyonu olarak tanımlanmaktadır. Teknoloji ise bu faktörlerin büyümesine eşit derecede katkı sağlayan bir parametre olarak kabul edilmektedir. Üretime etki eden faktörlerin katkıları hesaba katıldıktan sonra ortaya çıkan fazlalık teknolojinin katkısı olarak kabul edilmekte ve "Solow Kalıntısı" ya da "Solow Artığı" olarak isimlendirilmektedir.⁴² Neo klasik görüşe göre ekonomik büyümenin temel unsuru olarak değerlendirilen nüfus artış hızı ve teknolojik gelişmelerin dışsal faktör olarak kabul edilmesi nedeniyle "Yakınsama Hipotezi" olarak adlandırılan, uzun vadede gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkelerin gelir

---

⁴⁰ Sağlam, a.g.e., s. 40

⁴¹ Özlem Kader "Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme İlişkisi", Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013, İzmir, s.39. **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).**

⁴² Özel, a.g.e., s. 64.

farkının azalarak yok olacağı öngörülmektedir. Modelin öngördüğü ekonomik büyüme üç şekilde ortaya çıkmaktadır.⁴³

- Sabit teknoloji altında üretime katılan faktörlerinin miktarının artması,
- Üretime katılan faktörlerin miktarında değişim olmadığı durumda teknolojik ilerlemenin gerçekleşmesi,
- Üretim faktörlerine olan arzın artması ve teknolojinin ilerlemesi.

1.3.6 İçsel Ekonomik Büyüme Modelleri

İçsel Büyüme Teorisi, Paul Krugman, Paul Romer, Gene Grossman ve Elhanan Helpman gibi önemli iktisatçıların katkıda bulunduğu ve dış ticaretin serbest bırakılmasının büyümeye olumlu etkiler yapacağını savunmuşlardır. Teori dış ticaretin yalnızca doğrudan kârına odaklanmaz, ayrıca yabancı ülkelerle olan etkileşimler sırasında görülen bilgi, beşerî sermaye, Ar-Ge, teknolojik gelişme, piyasa genişliği gibi faktörlerden de dolaylı olarak etkilendiğini ve avantaj sağladığını savunur.⁴⁴ Özellikle yaparak öğrenmenin beşerî sermayeyi etkileyerek, üretimi arttıracığını ve ekonomiye, firmalara olduğundan daha büyük ve doğrudan bir katkı sağlayacağını savunur. İçsel Büyüme Modellerinin temel varsayımları şöyledir:⁴⁵

- Bilginin kullanımı açısından tüketiciler arasında rakip olmama ve dışlanmama söz konusudur,
- Teknolojik gelişmelerden elde edilen bilgiden diğer ekonomik birimlerin yararlanma derecesi önemlidir,
- Teknolojik gelişmelerin bir dışsallığa neden olması, bilgi üretimine özel kesimin yanaşmak istememesine neden olmaktadır. Bu durum ise piyasa aksaklıklarına neden olmaktadır.
- Teknolojik gelişme ile fiziki ve beşerî sermaye arasında bağlantı vardır.
- Beşerî sermaye, teknolojik alt yapı, yaparak öğrenme ve Ar-Ge çalışmalarına zemin hazırlamaktadır.

Dış ticarete katılan firmalar gelişmiş rekabet ortamı içinde kendini yenilemek zorunda hissedecek ve verimliliklerini arttırmak için sürekli bir çabaya girecektir.

---

⁴³ Özel, a.g.e., s. 64.

⁴⁴ Paul Romer, "The Origins of Endogenous Growth", *Journal of Economic Perspectives*, 1994, 8(1), s.3.

⁴⁵ Özel, a.g.e., s. 64.

İçsel büyüme modelleri, hükümetin, ekonomideki önemini ortaya koyarak, gelişmiş ekonomilerde durgun aşamaya girmeden büyüme mekanizması geliştirmeyi hedeflemektedir. Ekonomik büyüme, sistemin içerisinde kendiliğinden vardır ve sisteme dışarıdan müdahale edilmesine gerek yoktur. Azalan verimlere dayalı neo klasik üretim işlevi yerine, artan verime dayalı üretim denklemi kullanır. Yeni büyüme teorileri önceki diğer teorilerde dikkate alınmayan uzun vadede büyümenin ne şekilde olacağıyla ilgilenir. Eğitim düzeyinin işgücüne etkisini inceleyen araştırmacılar, beşerî sermayedeki artışların bireye değil verimliliğe etki ettiğine dikkat çeker.⁴⁶

İçsel büyüme teorisine göre dış ticaretin serbestleştirilmesi sonucu ortaya çıkan üç etki vardır. Dış ticaretin serbestleştirilmesi ve bilgi alışverişi sonucu ortaya çıkan “fazlalık etkisi” nedeniyle yeni bir ürünün birden çok ülkede üretilmesine gerek kalmaz. Mal ve Ar-Ge ile ilgili olan “teknoloji etkisi” sayesinde yabancı teknolojinin yayılması artar ve verimin arttırarak büyümeyi hızlandırır. “Tahsisat (dağılım) etkisi” dış ticaretin serbestleşmesi nedeniyle uluslararası etkileşimler yoluyla Ar-Ge çalışmaları, nitelikli eleman, mal ve hizmet üretimi yeniden yapılandırılır.⁴⁷

Neo klasik Büyüme Modelinin öngördüğü yakınsama hipotezini kabul etmeyen İçsel Büyüme Modeli, yeterli ekonomik performansı göstermediği takdirde gelişmekte olan ülkelerin gelir düzeyi farkının gelişmiş ülkelere göre açılacağını savunmaktadır. Aynı zamanda devlet müdahalelerinin yapılmasının optimum büyüme hızına ulaşmak için gerekli olduğunu öngörmektedir.⁴⁸

1.4 Dış Ticaret ve Ekonomi Politikaları

Ülkenin refah düzeyinin yükselmesi, yaşam standartlarının iyileştirilmesi amacıyla ülkede olmayan veya üretim sorunları nedeniyle yüksek maliyetlerle satılan mal ve hizmetlerin dış piyasalardan karşılanması, aynı zamanda iç piyasada bulunan fazla malların dış ülkelere gönderilmesi için gerçekleştirilen uluslararası ticareti düzenlemek için ülkelerin geleceğe yönelik hedeflerine uyumlu bir şekilde yapılan yasal düzenlemelerdir.⁴⁹

---

⁴⁶ Saçık, a.g.e., s. 162

⁴⁷ Saçık, a.g.e., s. 162

⁴⁸ Özel, a.g.e., s. 64.

⁴⁹ Köksal, a.g.e., s.

Dış ticaret, ticari, ekonomik ve siyasi gelişmelere bağlı olarak şekillenir. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde dış ticaretle uğraşan şirketler bürokrasinin ağır işleyişi ve yetersiz altyapı gibi nedenlerle gecikmeler yaşayıp, işlerini uzun sürelerde yüksek maliyetlere çözümleyebildiklerinden ya da hiçbir şekilde sonuç alamadıklarından rekabet gücünü kaybetmekte ve dış ticaretle uğraşmaktan tamamen vaz geçmektedir. Benzer sebepler sadece o ülkeye ait bireyleri caydırmakla kalmayıp aynı zamanda yurtdışı yatırımcıları da olumsuz etkileyerek ülkeden çekilmesine yol açmaktadır. Bu açıdan bakıldığında dış ticaret politikasının önemi açıkça görülmektedir.⁵⁰

Dış ticaret politikasının amaçları arasında ülke çapında yaşayan insanların refahını arttırıp hayat standartlarını yükseltmek, tam istihdamı sağlamak, fiyat istikrarını sağlamak, ekonomiyi canlandırmak, ekonomik büyümeyi sağlamak, sanayi ve tarımı koruyarak geliştirmek ve dış piyasa rekabetine katılmasını sağlamak, maliyetleri düşürmek, dış ticaret ilişkilerinde gerçekleşen dengesizlikleri ve olumsuzlukları düzenlemek, yerel ve yabancı dış politikalarını yönlendirmek, dış açık ve fazlaları için strateji geliştirmek bulunmaktadır.⁵¹

Amaçlarını gerçekleştirmek için dış ticaret politikasının kullandığı dolaylı ya da doğrudan araçlar vardır. Para ve maliye politikaları dolaylı araçlardandır. Para politikası ile faiz ve sermaye hareketlerini kontrol ederek dışarıya sermaye akışlarını yaratır. Maliye politikaları ile vergiler ve kamu harcamaları ile piyasayı kontrol eder. Doğrudan araçlar içinde ise gümrük tarifelerinin düzenlenerek ithal mallara uygulanan vergileri kontrol eder. Tarife dışı araçlar olarak adlandırılan doğrudan diğer bir araç ithalatı kısırarak ya da yasaklayarak durumu kontrol eder. İhracatın teşvik edilerek durumun kontrol edilmesi ve uluslararası anlaşmalara dayalı döviz akışı sağlamak amacıyla yabancı sermayeyle kurulan büyük ölçekli üretim yerlerinin varlığını sağlamak da diğer doğrudan kontrol araçlarıdır.

Ekonomi politikalarının amaçları içinde pazar fiyatlarında istikrarı sağlamak, ekonomik büyümeyi gerçekleştirmek, istihdam yaratmak ve GSMH yükselmek, cari açıkların kapanmasını ve ödemeler bilançosu dengesini sağlamaktır. Bütün

---

⁵⁰ Murat Deliçay, "Dünyada ve Türkiye'de Dış Ticareti Kolaylaştırmaya Yönelik Ulusal Koordinasyon Çalışmaları", T.C. Kalkınma Bakanlığı, İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Eylül 2015.

⁵¹ Semanur Soyyiğit, "Türkiye'de İhracata Dayalı Sanayileşme Stratejisi Uygulamaları ve İmalat Sanayii Üzerinde Etkinliği: Nedensellik Analizi (1990-2008)", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 2010, 60(2), s. 135.

amaçların birbiriyle uyumlu olacak şekilde geliştirilen politikalar olduğu gibi bazı amaçlara hizmet etmeyen ve bir amacı gerçekleştirilmeye çalışırken diğer amaçlara zarar veren politikalar da uygulanabilmektedir. Örneğin Klasik Ekonomik Büyüme Modelinde büyüme ve gelir dağılımını, Keynesyenler işsizliği temel parametre olarak almışlardır. Ancak modellerin eksikliği ve yetersizliği yeni İçsel Büyüme Modellerinin geliştirilmesine yol açmıştır. Bu nedenle ülkelerin genel ekonomik büyümesi değerlendirilirken diğer makroekonomik değişkenlere de dikkat etmek ve bunları da kapsayacak bütüncül politikalara yönelmek kalkınma ve refah bağlamında oldukça önemlidir.⁵²

Finansal krizler özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler için en önemli iktisadi sorunlardan biri olup, finansal sistemin işleyişinde beklenmedik ve ağır sonuçlara yol açan durumlardır. Döviz/para krizlerinde, ülke devalüasyona gitmek zorunda kalır, faizlerde keskin artışlar yapılır. Bankacılık krizlerinde, devlet tarafından batma noktasına gelen bankalara büyük ölçekli müdahaleler yapılarak destek vermek zorunda kalır. Sistemik finansal krizlerde, finans piyasalarının ciddi biçimde bozulmasına neden olarak ekonomiye ve ödemeler dengesine büyük çapta zarar verir. Dış borç krizinde özel ve kamu kuruluşları borçlarını ödeyemez, finansal sisteme, ekonomiye ve küresel ekonomiye yayılarak büyük zararlar verir. Finansal krizlerin yaşanmasındaki en büyük sebepler arasında finansman yaratma ve teknoloji üretimi konusunda dışa bağımlı olma gelmektedir. İç ve dış sebeplerle sürdürülemez hale gelen iktisadi sorunlar sonunda krizlere yol açmıştır. Bu krizler de dış ticaret politikalarını doğrudan etkilemiştir.⁵³

1.5 Dış Ticaret ve Büyüme Stratejileri

Dış ticaretin büyüme üzerine olan etkisinin tam olarak anlaşılabilmesi için birçok model geliştirilmiştir. İktisatçılar ihracatın büyümeyi daha çok etkilediğini bazıları ise ithalatın daha etkilediğini söylemiş olsa da 1980'li yıllardan sonra ihracat ağırlıklı ekonomi politikaları ağırlık kazanmıştır. Ülkenin sanayileşebilmesi sürecinde iki çeşit dış ticaret politikası kullanılır.⁵⁴

---

⁵² Al ve Yıldız, a.g.e., s. 303.

⁵³ Suat Oktar ve Levent Dalıyancı, "Finansal Kriz Teorileri ve Türkiye Ekonomisinde 1990 Sonrası Finansal Krizler", *Marmara Üniversitesi, İBBF Dergisi*, 2010, 29 (2), s. 22.

⁵⁴ Uçan ve Koçak, a.g.e., s. 51.

Dışa açık ihracat olma ve ithal ikameci dışa açık olmama üzerine kurulmuş bu iki strateji neo klasik teoriye göre birbirinin zıddı olarak yorumlanırken daha dinamik modellerde birbirini tamamlayan ve birbirini besleyen stratejiler olarak düşünülmektedir. Her iki stratejinin amaçları da ekonominin büyümesini sağlamak, cari açıkları kapatmak, sanayileşmek, istihdamı arttırmak gibi temel hedeflerdir. İthal ikameci strateji ithalatın sınırlandırılmasına, dışa yönelik sanayileşme stratejisinde ise ihracatın artırılmasına çalışmak ikisi arasındaki en temel farktır. Dengeyi sağlamak için iki stratejiye de ihtiyaç olduğu ve doğru bir sıralama yöntemiyle birbirini takip edecek şekilde ikisinin de uygulanması gerektiği açıktır.⁵⁵

İthal ikameci stratejinin temelinde kendi kendine yetebilen bir ülke olma hedefi yatar. Kur politikaları, gümrük tarifeleri, ithalat kotası ve yasaklamaları ile bu hedefe ulaşmaya çalışır. Bu stratejiye yapılan eleştirilerin başında kaynakların kullanım yönteminin israfa sebep olması gelmektedir. İthal edilen malların yurtiçi üretimini yapmayı desteklerken tüketim mallarının girdi ithalatına neden olduğu için dışa bağımlılığı arttırması ayrıca ithalatı azaltmak amacıyla uygulanan kur politikalarının ihracatı da baltalaması eleştirilen diğer yönleridir.⁵⁶

Dışa yönelik ihracat stratejisinin temeli ülkede üretilen malların işlenmesinde uzmanlaşmaya ve üstün olduğu sektörlerde ihracatın arttırılmasıyla ekonomik büyümeyi sağlamaya dayanır. Böylece hammaddenin fazla olduğu sektörlerde hammaddelerin işlenmesi için işçi ihtiyacını arttırarak istihdam yaratacaktır. Kullanılan kapasite ve teknoloji artacak, ihracat özendirilerek dış ticarete rekabet ve dolayısıyla verim yükselecektir. Bu stratejiyi uygulamadaki en büyük zorluk ise yeterli teşvik ve döviz kurunun uygunluğudur.

1.6 Dış Ticaret ve Büyüme Arasındaki İlişki

Dış ticaret ile büyüme arasındaki ilişkinin anlaşılması küreselleşen dünyada ülkenin kendini doğru konumlandırması için önemli ve gereklidir. Özellikle dış ticaretin dünya çapında etkinleşmeye başladığı 1970'li yıllarda ihracat ile büyüme arasındaki ilişki çokça çalışılmış ve ardındaki mekanizmalar irdelenmiştir. İthalata dayalı büyüme, ihracata dayalı büyüme, büyümeye dayalı ihracat, büyümeye dayalı ithalat, ihracata dayalı ithalat olmak üzere ekonomi ile dış ticaret arasında karşılıklı

---

⁵⁵ Yapar, a.g.e., s. 162.

⁵⁶ Yapar, a.g.e., s. 162.

etkileşimler vardır. Bu etkileşimlerinin yönünü ölçmek için ise farklı modellerle veriler test edilmektedir. Bu modellerden alınan sonuçlar verilerin zamanına, uygulanan ülkeye ve izlenen dış ticaret politikalarına bağlı olarak yön değiştirmektedir.⁵⁷

Dış ticaret ile büyüme arasındaki ilişkinin araştırılması iktisat biliminin doğuşuna kadar uzanmaktadır. Dış ticaretin mi büyümeye daha çok etki ettiği yoksa büyümenin mi dış ticarete daha çok etki ettiği tartışmalıdır. Bu durumun sonsuz bir döngü içinde olduğu ve herhangi birindeki değişimin diğeri üzerinde bir etkiye sebep olacağı düşünülebilir. Dış ticaretin ekonomik büyümeye ve kalkınmaya etkisini bazı iktisatçılar Smith, Ricardo, Michaley, Feder pozitif yönde olacağı şeklinde Prebisch, Myrdal, Singer gibi bazı iktisatçılarsa özellikle gelişmekte olan ülkelere negatif yönde etki edeceğini belirtmektedir.⁵⁸

Literatürde önemli yer kaplayan bir dizi çalışma dış ticaretin ülke ekonomisine pozitif yönde katkısı olduğunu vurgulamaktadır.⁵⁹ Özellikle ihracat ile büyüme arasındaki güçlü korelasyona vurgu yapmaktadır. Bunun dışında farklı ilişkilerin de varlığı araştırılmaktadır. Büyüme ile dış ticaret arasındaki ilişkinin yönü ihracattan büyümeye doğru ise buna ihracata dayalı büyüme (export-led growth-ELG), iç talepten büyümeye doğru ise iç talep çelişkili büyüme (growth-driven exports-DLG), büyümeden ticarete doğru olduğunda büyüme çelişkili ticaret denir. Çift yönlü nedensellik modeli de ahlaklı bir döngü (virtuous circle) olarak adlandırılmaktadır. Çift yönlü nedenselliğe göre ticaretle büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik vardır. Ticaret arttıkça gelir artar, gelirin artması da ticareti tekrar besler. Ancak büyüme ile ticaret arasındaki nedensellik daha karmaşık olduğu için yönü analizlerle test edilmektedir.⁶⁰

Dış ticaret ile ekonomik büyüme ilişkisini inceleyen yerli ve yabancı birçok çalışma vardır. Bunlardan bazıları ekonominin dış ticareti kısa dönemde pozitif etkilediğini savunurken bazıları bu ilişkinin hem kısa hem de uzun dönemde pozitif yönlü olduğunu savunmaktadır. En önemlileri Thornton ve Frankel ve Romer

---

⁵⁷ Rabia Aktaş Şenkardeşler, "A Causality Analysis Over The Relationship Between Economic Growth and Foreign Trade of Turkey From The Foundation of Republic To Now", *Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies*, 2018, 4(1), p. 129.

⁵⁸ Sezgin, a.g.e., s. 175.

⁵⁹ Mete, a.g.e., s. 100.

⁶⁰ Sağlam, a.g.e., s. 40.

tarafından yapılan ve dış ticaretin büyüme pozitif yönde etkilediğini savunan çalışmalardır.⁶¹

İhracatla ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalardan bazıları tek yönlü nedensellik ilişkisi bulmuştur: Dollar, Kwan ve Kwok, Chandra, Shan ve Sun, Panas ve Vamvoukas. Doraisami ise çift yönlü nedensellik bulmuştur. İhracatla büyüme arasındaki ilişkiyi farklı ülkeler başında inceleyen çalışmalar arasında Ghartey, Sharma ve Dhakal sayılabilir.⁶²

Gül ve Kamacı'nın 2012 yılında gerçekleştirdiği çalışması gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin uluslararası ticaretinin büyümeyle olan ilişkisini incelemektedir. Araştırma kapsamında veriler üzerinde yapılan birim kök testleri ile gelişmiş ülkelerde ithalattan büyüme doğru bir nedensellik etkisinin olduğunu fakat büyümenin ithalata bir etkisinin olmadığını, gelişmekte olan ülkelerde ise ithalat ve ihracattan büyüme doğru nedensel bir ilişki olduğunu göstermektedir. Büyümeden ithalat ve ihracata doğru bir etkinin bulunmaması dikkat çekici ve araştırılması gereken bir durumdur.⁶³

Bilgin ve Şahbaz, yaptığı çalışmada ihracattan sanayi üretim indeksine doğru tek yönlü nedensellik ve ihracat ile dış ticaret hadleri arasında çift yönlü nedensellik bulmuştur. Analizlerinde Granger nedensellik testi ve Wald (MWALD) testi uygulamıştır.⁶⁴

Yapraklı, yaptığı çalışmada Türkiye'de 1990-2006 döneminde ticari ve finansal dışa açıklık oranları ile ekonomik büyüme oranı arasındaki ilişkiyi inceleyerek, uzun dönemde ekonomik büyümenin ticari açıklıktan pozitif, finansal açıklıktan negatif etkilendiğini, ticari ve finansal açıklık ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedenselliğin bulunduğunu bulmuştur. Analizler için çok değişkenli eş-bütünleşme

---

⁶¹ Mete, a.g.e., s. 101.

⁶² Muammer Şimşek ve Cem Kadılar, "Türkiye'de Beşerî Sermaye, İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Nedensellik Analizi", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2010, 11(1), s. 140.

⁶³ Ekrem Gül ve Ahmet Kamacı, "Dış Ticaretin Büyüme Üzerine Etkileri: Bir Panel Veri Analizi", *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, International Journal of Alanya Faculty of Business* 2012, 4 (3), s. 81.

⁶⁴ Şennur Sezgin, "Türkiye'de 1990-2006 Yılları Arasında Dış Ticaret- Ekonomik Büyüme İlişkisi", *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2009, (22), s. 175.

analizi, hata düzeltme geliştirilmiş Granger nedensellik testi ve vektör hata düzeltme modeli kullanmıştır.⁶⁵

Aktaş da çalışmasında 1996-2006 dönemi için birim kök testi ve eşbütünleşme testi uygulayarak kısa dönemde ihracat, ithalat ve büyüme arasında çift yönlü nedensellik, uzun dönemde ise ihracattan ithalata, ithalattan ihracata, büyümeden ihracata ve büyümeden ithalata doğru tek yönlü nedensellik bulmuştur.⁶⁶

Saçık, yaptığı teorik çalışmasıyla bulguların pek çoğunun dış ticaret ve ekonomik büyüme arasında kısa dönemde pozitif ilişki olduğunu bulmuştur.⁶⁷

Sezgin, Türkiye’de 1990-2006 tarihleri arasında büyüme ile dış ticaret arasındaki gelişmeleri incelemiştir. Bu çalışma sonucunda 1990-2006 döneminde GSMH artış hızının, dış ticaret artış hızıyla paralellik gösterdiği tespit etmiştir.⁶⁸

Akcan ve Metin, yaptıkları çalışma kapsamında dış ticaretin ekonomik büyümeyi nasıl etkilediğini 2008 yılında yaşanan küresel krizden öncesiyle sonrası şeklinde iki döneme ayırarak incelemiş ve yaptıkları birim kök testler sonucunda 2000-2008 yılları arasında dış ticaretin ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkisi olduğunu fakat kriz sonrasında 2009-2017 yılları arasında herhangi bir ilişkinin bulunamadığını bildirmiştir. Karşılaştıkları bu durumu da ihracat çelişkili büyüme stratejisinden kaynaklandığını belirlemişlerdir.⁶⁹

Uçak, Türkiye’de 1980-2015 dönemi için ekonomik büyüme ile cari denge ilişkisini araştırmış, yaptıkları VAR model analizi, Granger nedensellik, etki-tepki ve varyans ayrıştırması sonucunda reel GSYH’den cari dengeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisini ortaya koymuştur.⁷⁰

---

⁶⁵ Sevda Yapraklı, “Ticari ve Finansal Dışa Açıklık ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir Uygulama”, *Ekonometri ve İstatistik*, 2007, 5, s. 8.

⁶⁶ Aktaş, a.g.e., s. 47.

⁶⁷ Saçık, a.g.e., s. 30.

⁶⁸ Sezgin, a.g.e., s.175.

⁶⁹ Ahmet Tayfur Akcan ve İsmail Metin, "Dış Ticaretin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği", *Economics, Finance And Politics*, 2018, 13(14), s. 14.

⁷⁰ Sefer Uçak, a.g.e., s. 108.

İKİNCİ BÖLÜM

DIŞ TİCARET VE BÜYÜME: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

2.1 Dünya’da Uluslararası Ticaret ve Ekonomik Büyüme

Küreselleşme kavramı ile birlikte ortaya çıkan ekonomik küreselleşme de dünya çapında tek bir ekonomiye doğru gidiş olarak algılanmaktadır. Sermaye hareketlerinin serbestleşmesi nedeniyle ortaya çıkan istikrarsızlıklar krizin çıktığı ülkelerden diğer ülkelere de sıçramaya başlayarak finans sistemini sarsan boyutlara ulaşmaktadır. Bu nedenle ekonomik açıdan ülkeler birbirine bağımlı hale gelmekte, küresel çapta yaşanan krizlerden diğer ülkeler de kendi iç ekonomik kırılma noktalarını ölçüsünde etkilenmektedir. Dünyayı dev bir pazar olarak gören ve küresel süreci iyi değerlendiren ülkeler ekonomik ve sosyal olarak bundan fayda sağlarken bir yandan da gelişmekte olan ülkeler küreselleşmenin getirdiği olumsuzluklardan zarar görmektedir. Yaşanan büyük olumsuzluklar ve neden olduğu krizler diğer yandan yeni stratejilerin geliştirilmesine ve ekonomik, sosyal, politik, teknolojik dönüşümlerin yaşanmasına da olanak sağlamaktadır.⁷¹

Dünya çapında yaşanan ekonomik krizlere baktığımızda Türkiye’nin kuruluş aşamalarında 1929 ekonomik krizi dikkat çekmektedir. Bütün dünyada dış ticaretin durgunluk dönemini yaşadığı bu tarihlerde Türkiye’de “milli iktisat politikası” uygulamak amacıyla oluşturulan bir dış ticaret örgütü olan “Türkofis” kurulmuştur. Dış ticaretin kolaylaşmasını ve geliştirilmesini sağlayacak yasal düzenlemeler ve teşkilatlanma olmak üzere iki temel prensip benimsendi. 1929 krizinden sonra %66 oranında düşüş gösteren dünya ticaretine rağmen uygulanan politika 1930-1938 yılları arasında Türkiye’nin bu dönemde ekonomisinin büyüdüğü başarılı bir sonuca ulaşmıştır. Bu dönemde yapılan uygulamalardan en dikkat çeken “kliring” (ing. clearing) diye adlandırılan “takas usulü ticaret” olarak görünmektedir. Döviz kurlarının dengesizliği nedeniyle dış ticarete alım sayım para olarak değil mallar karşılığında yapılmaktaydı. “Malını alanın malını al” prensibiyle Fransa, Almanya gibi bazı ülkelerle anlaşma imzalanmıştır. Bu uygulama sadece Türkiye’ye değil ekonomik kriz içinde olan diğer dünya ülkelerinin de işine yaramıştır. Türkofislerin en önemli görevlerinden biri ihraç edilen malların kalite kontrolünü sağlamak oldu. Böylece iki

---

⁷¹ Erdem Hepaktan ve Serkan Çınar, “Mali Krizler ve Son Mali Krizin (2008) Reel Sektöre Etkileri”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2011, 30, s. 155.

taraftaki ülkenin de çıkarları korunmuş oluyordu.⁷² İkinci Dünya Savaşı ile artmaya başlayan uluslararası ticaret hızı, 1980'li yıllarda zayıfken 1990'lı yıllardaki değişimlerle birlikte dünya çapında hızlı bir yükseliş göstermeye başlamıştır. 1980'de 1.989 milyar dolar olan dünya uluslararası ticaret hacmi 1990'da 3.387 milyar dolara yükselmiştir. 1990'da dış ticarete yaşanan yapısal değişikliklerin de etkisiyle dış ticaret hacmi artmıştır. Dünya çapındaki üretimle oranlandığında uluslararası ticaretin daha hızlı bir şekilde artış gösterdiği dikkat çekmektedir. Özellikle kimyasallar, makine, ulaşım araçları, ofis ve iletişim araçları gibi sektörlerdeki üretim ve ticaret artışı ile uluslararası ticaretteki yapısal değişiklikler paralellik göstermesi bunun sebebi olarak gösterilmektedir.⁷³ 1994'te yaşanan küresel kriz "Güneydoğu Asya Krizi" olarak bilinmekte, reel sektördeki aksaklıklar, mali ve finansal yapı nedeniyle ortaya çıkmıştır. Güneydoğu Asya'dan başlayıp, Latin Amerika'ya sıçrayan kriz, oradan da tüm dünyaya yayılmıştır. 2000'li yıllara gelindiğinde krizin etkileri azalmış, dünya ekonomisinde %4,7'lik bir büyüme hızına ve %13'lük dış ticaret hacmine ulaşmıştır. 2001'de yeni bir durgunluk başlamış, Amerika faiz oranlarını %2'ye kadar düşürmesi durumu değiştirmemiştir. Tüm dünya ülkelerinde meydana gelen ekonomik durgunlukların temelinde çok derin yapısal sorunlar bulunmaktadır. Dolayısıyla "yeni bir küreselleşme modeli" oluşturulmak istenmekte, ancak küresel düzeyde istenen dönüşümler gelişmiş ülkelerin menfaat çıkarlarıyla şekillenmekten öteye gidememektedir.⁷⁴ "2008 Küresel Mali Krizi" olarak adlandırılan kriz, başlangıcından itibaren küresel bir nitelik taşımakta olduğundan ayrı bir önem arz etmektedir. Dünyadaki para akışının ve hızının artış oranı, üretimden kopan para hareketlerinin ortaya çıkışı ve bu şekilde ortaya çıkan kâr etme olanaklarının bu küresel krizin temel sebebi olarak gösterilmektedir. Yeni küresel mekanizmaların ortaya koyulduğu bu krizle birlikte piyasalar ile devlet arasında bir dengenin olması gerektiği, ülkeler arası ekonomik bağların ne kadar hassas olduğu daha net anlaşılmıştır. Amerikan emlak piyasasında "Mortgage Krizi" olarak başlayan krizde, buradan Avrupa'ya, Avrupa'dan da tüm dünyaya sıçramıştır. Emlak fiyatlarındaki balon artışlar, fonlama sıkıntısı, kredi süreçlerindeki sorunlar, faiz uyumsuzlukları gibi nedenler krizin başlamasına neden olmuş, mortgage krizi olarak başlayan kriz dönüşerek likide krizini ortaya çıkarmıştır.⁷⁵

---

⁷² Feyza Kurna Şahin, "Cumhuriyet Dönemi Dış Ticaret Politikası ve Bir Örgütlenme Örneği: Türkofis ve Faaliyetleri (1934-1939)", *Journal of History Studies*, 2018, 10(8), p. 143.

⁷³ Doğanlar vd., a.g.e., s. 94.

⁷⁴ Ahmet Şahinöz, "Dünya Ticaret Örgütü'nün Dönüşümü", Küreselleşme ve Türkiye Tarımı, Ankara: TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Yayını, 2005, s. 177.

⁷⁵ Hepaktan ve Çınar, a.g.e., s. 162.

2.1 Türkiye'nin Diğer Ülkeler Arasındaki Yeri

Dünya Bankası (World Bank Group-WBG), kişi başına düşen milli gelir seviyelerini baz alarak ülkeleri düşük gelirli ülkeler, orta gelirli ülkeler ve yüksek gelirli ülkeler olmak üzere üçe ayırmıştır. Dünya Bankası'nın 2010 yılı için kişi başı GSMH 995 dolardan daha az ülkeler düşük gelirli ya da az gelişmiş ülkeler olarak, 996-12.195 \$ arasında olan ülkeler orta gelirli ya da gelişmekte olan ülkeler olarak ve 12.196 \$ yüksek olan ülkeler yüksek gelirli ya da gelişmiş ülkeler olarak tanımlanmaktadır.⁷⁶

Bu tanımlamalara göre, Bangladeş, Etiyopya, Mozambik, Kamboçya, Kırgızistan, Mali, Nepal gibi Afrika ve Orta Doğu ülkeleri "düşük gelirli ülkeler" grubuna girerken, Türkiye, aralarında Ermenistan, Azerbaycan, Rusya, Mısır, Ürdün gibi komşu veya yakın ülkelerin de yer aldığı "orta gelirli ülkeler" arasında yerini almaktadır. Tablo 1'de, Dünya Bankasının verilerine göre 32 orta gelirli ülkenin listesini gösterilmektedir.

Tablo-1 Gelişmekte Olan Ülkeler (Orta Gelirli Ülkeler).⁷⁷

Gelişmekte Olan Ülkeler			
Ermenistan	Fildişi Sahili	Mauritius	Sri Lanka
Azerbaycan	Brezilya	Filipinler	Romanya
Rusya	Letonya	Litvanya	Meksika
Türkiye	Cape Verde	Santa Lucia	Moğolistan
Bulgaristan	El Salvador	Bhutan	Panama
Mısır	Zambiya	Peru	Vietnam
Ürdün	Endonezya	Botsvana	Dominik Cum.
Bolivya	Paraguay	Uruguay	

Küresel dış ticaret bağlamında Dünya Bankası verilerine göre dünya çapında 2000 yılında 1.158 milyar dolar olan yüksek teknolojlili ürün ihracat değeri 2016

⁷⁶ Kubar, a.g.e., s. 65.

⁷⁷ Dünya Bankası, <http://data.worldbank.org/topic/> (Erişim Tarihi: 28.05.2019).

yılında 1.947 milyar dolara yükselmiş ve sadece 11 ülkenin yüksek teknoloji ürünü ihracatındaki payının %78 olduğunu bildirmiştir. 496 milyar dolar ile Çin'in birinci, 190 milyar dolar ile Almanya'nın ikinci ve 153 milyar dolar ile ABD'nin üçüncü sırada yer aldığı bu ülkeler içinde Türkiye ise 2,2 milyar dolar ile 37. sırada yer almaktadır.⁷⁸

Tablo-2 Türkiye'nin ülkelere ihracat ve ithalat oranlarını göstermektedir. Türkiye'nin dış ticaretini ihracat ve ithalat yaptığı ülkeler bazında değerlendirildiğinde ithalat ve ihracat yapılan ilk 20 ülke arasındaki sıralamaların değiştiği ve Cumhuriyet dönemindeki "malını alanın malını al" politikasını uygulanmadığı görülmektedir. Özellikle Rusya ve Çin'in ithalat düzeyi diğer ülkelere göre en üst düzeydeyken, Türkiye'den mal ve hizmet alma konusunda payları oldukça düşüktür. İran ise ABD ile yaşanan gerginlikler nedeniyle dış ticaretin çok büyük düşüş yaşandığı komşu ülkelerden biridir. İran özelinde bakıldığında ithalat ve ihracattaki değişimin politik etkileşimlerden çok etkilendiği açıkça görülmektedir. Hindistan ve Güney Kore ihracatta ilk 20 ülke arasına dahi girememiştir.

Tablo-2 Türkiye'nin Ünelere Göre yaptığı İthalat-İhracat Oranları (2018).⁷⁹

Ülkeler	İhracat (Milyon \$)	İhracat içindeki payı	Değişim (%)	İthalat (Milyon \$)	İthalat içindeki payı	Değişim (%)
Toplam	167.923.862	100	7	223.046.879	100	-4,6
Rusya	339.9827	2	24,3	21.989.574	9,9	12,7
Çin	2.912.539	1,7	-0,8	20.719.061	9,3	-11,3
Almanya	16.137.388	9,6	6,7	20.407.294	9,1	-4,2
ABD	8.304.672	4,9	-4,0	12.377.681	5,5	3,6
İtalya	9.560.405	5,7	12,8	10.154.158	4,6	-10,2
Hindistan	-	-	-	7.534.783	3,4	21,2
İngiltere	11.107.336	6,6	15,7	7.446.107	3,3	13,7
Fransa	7.286.992	4,3	10,7	7.413.025	3,3	-8,2
İran	2.392.949	1,4	-26,6	6.931.258	3,1	-7,5
G. Kore	-	-	-	6.343.174	2,8	-4,0

⁷⁸ Güneş ve Akın, a.g.e., s. 29.

⁷⁹ TÜİK, "Ünelere Göre Yıllık İhracat ve İthalat", <http://tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>, (Erişim Tarihi: 09.06.2019)

TÜİK verilerine göre ihracat yapılan ülkeler içinde payı en büyük ilk beş ülke içinde Almanya, İngiltere, İtalya, Irak ve ABD varken, ithalat yapılan ilk beş ülke içinde Rusya, Çin, Almanya, ABD ve İtalya yer almaktadır. Ayrıca gruplara göre ithalat ihracat sıralamalarına bakıldığında 2018'de yıllık ihracatın %50'sinin, ithalatın ise %36'sının Avrupa Birliği Ülkeleriyle yapıldığını göstermektedir. Dışa açıklık oranı yüksek teknoloji ürün ihracatında ilk 11'de yer alan bazı ülkeler için Malezya (%129), Hollanda (%154), İsviçre (%120) ve Singapur (%318) için oldukça yüksek iken Türkiye'de bu oran %47 civarlarında seyretmektedir.⁸⁰

OECD ülkelerinin 2015 yılı için dış ticaret dengesi/GSYH oranına bakıldığında 33 ülke içinde sadece 8 tanesinde cari açık görülmektedir. Avrupa Birliği ülkelerinin dış ticaret dengesi/GSYH oran ortalaması %1,3'tür. Bu bağlamda, Türkiye, Avusturya ve İngiltere'nin kritik eşikte olduğu, İsviçre, Hollanda, Almanya ve Güney Kore gibi yüksek katma değerli ve yüksek teknoloji ürünleri alıp satan ülkelerin en iyi oranlara sahip olduğu görülmektedir.⁸¹ 2006 yılı için Türkiye ihracatı toplam dünya ihracatına oranlandığında %0,6'lık bir payının olduğu, ithalatta ise %8'lik bir payının olduğu görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında Türkiye'nin dış ticaretinin uluslararası arenadaki payının oldukça küçük olduğu görülmektedir.⁸²

2.2 Türkiye'nin Dış Ticaret Tarihi

2.2.1 Genel Bakış

Bu çalışmada Türkiye'de dış ticaretin büyümeye etkisini incelemek amacıyla Türkiye İstatistik Kurumu'ndan (TÜİK) alınan veriler kullanılmıştır.⁸³ Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş tarihi olan 1923 yılından günümüze dış ticaretin ithalat ihracat bağlamında genel değişimini görmek, Türkiye dış ticaretindeki değişime bütünsel yaklaşabilmek, belirli bazı dönemlerin büyük tabloda nasıl yer aldığını ve nelerin olup bittiğini daha net görmek bakımından gereklidir. Grafik-1 1923 yılından itibaren Türkiye'ye ait TÜİK dış ticaret verilerinin ithalat ve ihracat değişimini göstermektedir.

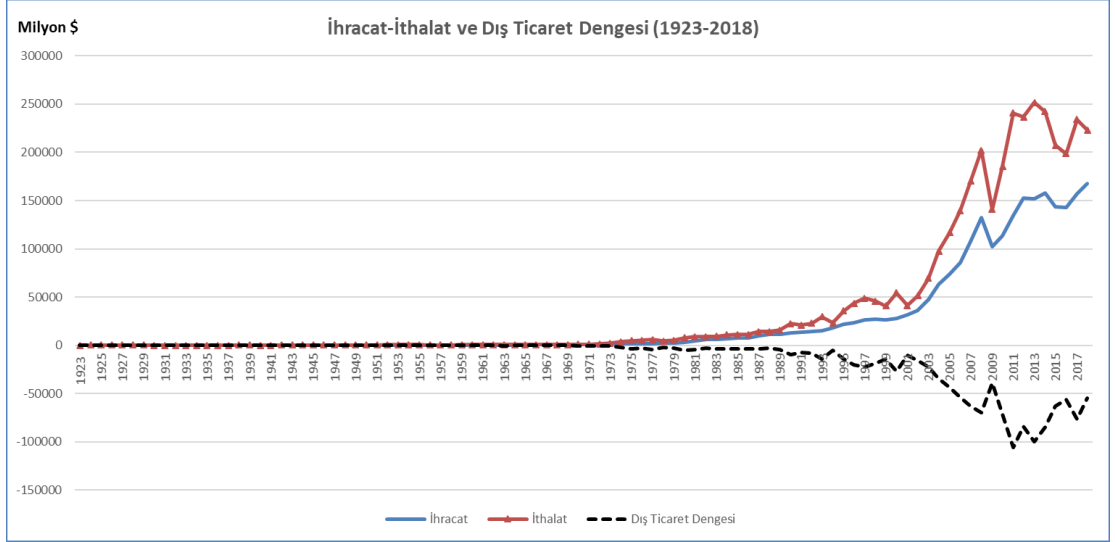
---

⁸⁰ Güneş ve Akın, a.g.e., s. 29.

⁸¹ Uçak, a.g.e., s. 108.

⁸² Hepaktan ve Çınar, a.g.e., s. 162.

⁸³ TÜİK, "Dış Ticaret İstatistikleri", http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046, (Erişim Tarihi: 25.05.2019).

Grafik-1 Yıllara Göre İhracat-İthalat Verileri ve Dış Ticaret Dengesi (1923-2018).⁸⁴

Grafik 1’de de açıkça görüldüğü gibi dış ticaret hacmi 1970’li yıllardan itibaren önemli oranlarda artmaya başlamıştır. Bu keskin değişim nedeniyle Cumhuriyet Dönemi’nde Türkiye’nin dış ticareti genellikle 1980 öncesi ve sonrası olmak üzere iki temel başlık altında incelenmektedir.

2.2.2 Cumhuriyet Öncesi Dönem (1800 – 1923)

Osmanlı İmparatorluğu, kıtalar arası ticaret yollarının kesişim bölgesinde yer alan ticari bakımdan oldukça önemli bir stratejik konuma sahipti. 1800’lü yıllarda Amerika’dan Avrupa’ya getirilen altın ve gümüş nedeniyle Avrupa ülkelerinde paranın değeri düşmüş, fiyatlar artmış, bu da daha ucuz olan Osmanlı mallarına talebi artırarak dış ticaretin yükselmesini sağlamıştır. Böylece 1830’dan sonra dış ticaret hacmi %5-10 arasında artmıştır.⁸⁵ Osmanlı döneminde dış ticaretin artması, dış politikalar nedeniyle büyümeyi de beraberinde getirememiştir. 16. yüzyılda başlayan politik ve ekonomik sıkıntıları nedeniyle Avrupa ülkeleri ile yapılan ticari anlaşmalar ülkeyi özellikle 18. yüzyıldan itibaren dışa bağımlı hale getirmiştir. Özellikle 1838’de imzalanan Balta Limanı Anlaşması ile düzenlenen dış ticaret nedeniyle ülke ekonomik olarak bağımlı bir hale gelmiştir.⁸⁶

1830-1911 yılları arasında Cumhuriyet öncesi dönemde ithalat ihracat gibi artma eğilimi göstermiştir. Ancak bu dönemin sonlarına doğru ithalatın ihracattan

⁸⁴ TÜİK, “Dış Ticaret İstatistikleri”, a.g.e.,

⁸⁵ Adem Anbar, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Avrupa’yla Finansal Entegrasyonu: 1800-1914”, *Makaleler*, 2009, 23(84), s. 17.

⁸⁶ Ünal Özdemir vd., “Cumhuriyetten Günümüze Ekonomi Politikaları Bağlamında Türk Dış Ticaretinin Gelişimi”, *Eastern Geographical Review*, 2016, 35: s. 149.

fazla olması sebebiyle Osmanlı Devleti'nde dış ticaret açıkları meydana gelmeye başlamış ve büyük borçlar ülkeyi zorlamaya başlamıştır. Bunda Osmanlı Devleti'nde ithalatın teşvik edilirken, ihracatta engellerin olması hatta bazı malların ihracatının yasak olması gibi politikalar da rol oynamaktadır.⁸⁷

Genel olarak bakıldığında Osmanlı padişahlarının diğer ülkelere sağladığı kapitülasyonlar adı altında değerlendirilebilecek olan tek taraflı ticari avantajlar Osmanlı İmparatorluğu'nun sonunu hazırlamıştır. Birinci Dünya Savaşı sürecinde Osmanlı Devleti kapitülasyonları tek taraflı olarak kaldırdığını açıklamış ve gümrük vergilerini yükseltmiştir. Batılı devletlerin kapitülasyonları karmaşık hale getirmesi ve Endüstri Devrimi'nin Avrupa'da baş göstermesi nedeniyle sorunlarını çözemez hale gelmiş, dış ticaret açıkları, geri kalmış tarım ve sanayi ekonomisi dünya çapında Osmanlı Devleti'nin geri kalmış bir ülke olarak tanınmasına yol açmıştır.⁸⁸

2.2.3 Cumhuriyet'in Kuruluş Yılları ve 1980 Öncesi Dönem (1923 – 1980)

1980 öncesinde savaş sonrası olumsuz ekonomik koşullar, temel sanayinin eksikliği, yetersiz sermaye, yabancı girişimcilerin ekonomiye olan güvensizliği dış ticaret alanında önemli derecede hissedilmektedir.⁸⁹ 1923 yılında toplanan İzmir İktisat Kongresi yerel ekonomik katılımcılar olan çiftçi, işçi, tüccar, sanayicilerin sorunlarını belirlemek ve bütünsel yaklaşımlar geliştirmeyi aynı zamanda dış ticaret katılımcıları olan yabancı sermaye sahiplerini ülkenin ekonomik politikaları ve gelecek durumlar konusunda bilgilendirmeyi ve teşvik etmeyi amaçlamıştır. Kuruluş döneminde Türkiye Osmanlı'dan kalan borçlar nedeniyle ekonomik olarak dışa aşırı derecede bağımlı olduğu için dışa açık, milliyetçi, liberal ve özel girişime değer veren bir ekonomi politikası izleyerek durumdan kurtulmaya çalışmaktadır.⁹⁰

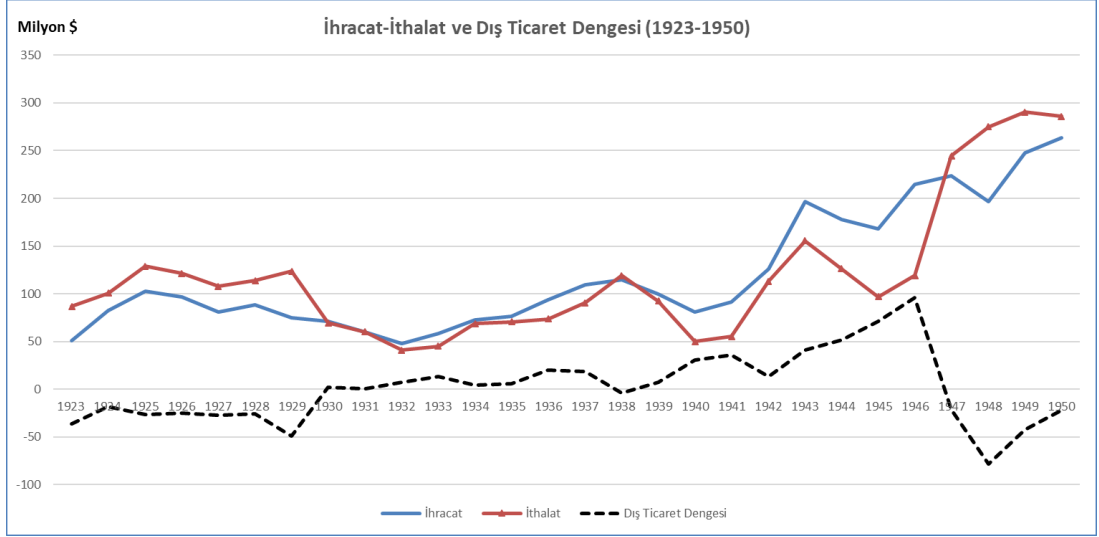
---

⁸⁷ Fırat. a.g.e., s. 67.

⁸⁸ Adem Anbar, a.g.e., s.17.

⁸⁹ Savrul vd. a.g.e., s. 55

⁹⁰ Özdemir vd. a.g.e., s.151

Grafik-2 Yıllara Göre İthalat-İhracat Verileri ve Dış Ticaret Dengesi (1923-1950).⁹¹

Grafik 2'ye göre, Osmanlı Devleti'nin borçlarının ve cari açıklarının miras kaldığı yeni kurulan bir devlet olarak Türkiye Cumhuriyeti, aynı zamanda savaştan da yeni çıktığı halde, bu kuruluş döneminde uyguladığı dış ticaret politikasının başarılı olduğu söylenebilir. Çok partili döneme geçilen 1950 yılına kadar ekonomideki düzelmeye bu dönemle birlikte ithalatın artmasıyla birlikte bozulmaya ve dış ticaret açıklarının büyümesine yol açtığı görülmektedir.

Bu dönemde ulaşılan ithalatın ve ihracatın GSYH'ye olan oranı sonraki 50 yıl boyunca ulaşılamamış olması bu dışa açık ekonomik politikanın bir sonucu olarak yorumlanmaktadır. En fazla dış ticaret açığının yaşandığı 1929'a kadar ithalat hep ihracattan yüksek olmuştur. Dünya Ekonomik Krizi'nin yaşandığı 1929'da Türkiye de diğer ülkeler gibi olumsuz etkilenmiştir.⁹²

1927'de çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanunu ile bütün sanayi makinelerine ve araçlarına gümrük vergisi muafiyeti getirilmiştir. Bunun yanında yerel vergiler düşürülerek yerli üretim desteklenmiştir. 1923 yılında toplam ihracat içinde tarımın payı %88, madencilik için %3, sanayinin payı %9 iken, ithalat için tarım %0,1, sanayi için %94,6, madencilik için %5,3 olmuştur.⁹³

1930'dan itibaren geçerli liberal ekonomi politikaları yerine daha devletçi bir ekonomi politikası benimsenmiştir. İthal ürünlere karşı daha sıkı bir denetleme ve

⁹¹ TÜİK, "Dış Ticaret İstatistikleri", a.g.e.,

⁹² Özdemir vd. a.g.e., s.151.

⁹³ Fırat, a.g.e., s. 69.

kota uygulaması getirilmiştir. 1933-1938 yılları arasında I. Beş Yıllık Sanayi Kalkınma Planı uygulanmış, II. Beş Yıllık Kalkınma Planı 2. Dünya Savaşı sebebiyle uygulamadan kaldırılmıştır. Uygulanan politikalar ile 1936 yılına kadar dış ticaret dengesinde ihracatın fazla olduğu görülmektedir.⁹⁴ Bu dönemde ithal mallar üzerine kota uygulaması getirilmiş, ülkede muadili bulunan malların ithalatı yasaklanmış, üretim için gerekli ara malların ve sağlık ürünlerinin ithalinde sınırlamalar kaldırılmış ve dış ticaretle uğraşanlara yalnızca ihracat geliriyle ödeyebileceği kadar ithalat yapmasına izin verilmiştir. İthal ikameci dış politikasını sanayileşme politikası ekseninde şekillendirmiştir.⁹⁵

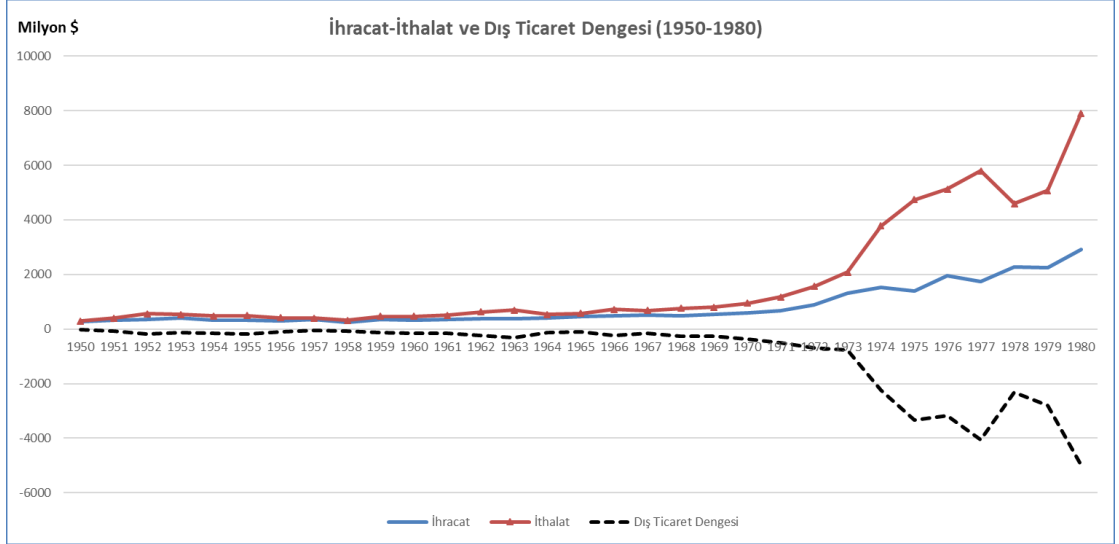
1940 yılında ihracat hacmindeki düşüşün önceki yıla göre %18 oranında olmasına rağmen, ithalatın %45,9 oranındaki daralması sebebiyle olan dış ticaret fazlası dikkati çekmektedir. 1940-1945 yılları arasında İkinci Dünya Savaşı'na katılmasa da dünyadaki sarsıntılar nedeniyle yaşanan olumsuzluklar ekonomiye de yansımış 7 Eylül 1946'da %53,6 değerinde büyük oranlı bir devalüasyon yapılarak Türk Lirasının değeri Cumhuriyet tarihinde ilk defa düşürülmüştür. İthalat üzerindeki baskının azaltılması sonucu ithalat önceki yıla göre %100 artarak duraklayan ihracatı aşmıştır. 1953-1958 yılları arasında ithalata yeniden kısıtlama getirilmiştir. Ancak ihracattaki azalmalar nedeniyle dış ticaret açığı sorunları devam etmiştir. 4 Ağustos 1958'de İstikrar Kararlarını imzalayarak başlatılan ekonomik istikrar programları ile ikinci bir devalüasyona gidilmiştir. İthalat kısıtlamalarının hafifletilmesi gibi kararlar alınmış, bunun sonucunda 1964-1980 yılları arasında dış ticaret sürekli açık vermiştir. 1963'te Avrupa Ekonomik Topluluğu ile başlayan görüşmeler dış ticaret engellerinin kaldırılması kararlaştırıldı. 1977'de ise ekonomik istikrar önemli derecede bozulmuştur. Böylece üretim azalmış, ürün yetersizlikleri karaborsa oluşturmuştur. Döviz finansman krizine girmiştir.⁹⁶

---

⁹⁴ Savrul vd. a.g.e., s. 55.

⁹⁵ Fırat, a.g.e., s. 69.

⁹⁶ Kader, a.g.e., s. 39.

Grafik-3 Yıllara Göre İthalat-İhracat Verileri ve Dış Ticaret Dengesi (1950-1980).⁹⁷

Grafik 3, 1950'den itibaren ihracat, ithalat ve dış ticaret dengesini göstermektedir. Dış ticaret dengesi özellikle 70'li yıllardan sonra ithalatın ihracata göre çok fazla yükselmesi ile devam etmektedir. Buna rağmen 80'li yıllara kadar hiç ekonomik küçülme yaşanmamış, büyüme hızı sanayi ve hizmet politikaları sayesinde ortalama %6 olarak devam etmiştir.⁹⁸

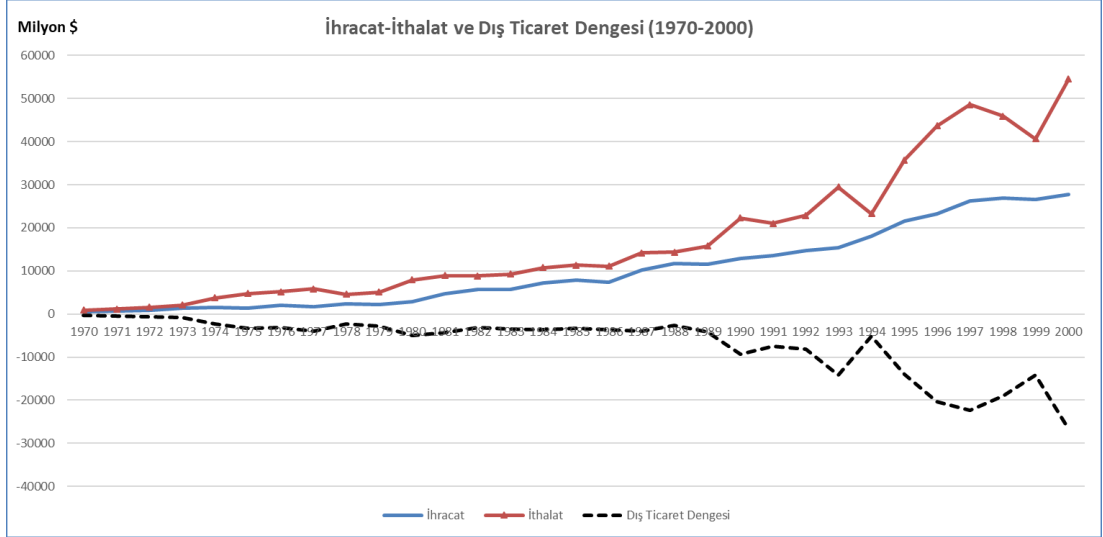
2.2.4 “24 Ocak Kararları” ve 1980 Sonrası Dönem (1980 – 2000)

1980 sonrasında Türkiye, dışa açılmaya başlamış, ithalat yerine ihracat odaklı sanayi politikasına önem vermiştir. 24 Ocak 1980'de alınan Ekonomik Kararlar doğrultusunda ihracat teşvik edilirken ithalata getirilen kolaylıklar ve serbestlikler nedeniyle ithalat ihracata göre daha çok artmış, dış ticaret açığının kapanması mümkün olmamıştır. Bu kararlarla birlikte Türkiye'nin dış ticaret yapısı değişmiştir. İhracatın tarım alanından sanayi alanına doğru kaydığı, sanayi ürünlerinin hammaddesinin ise ithal edilmesi gerektiği için ithalatın ihracatı geçtiği görülmektedir.⁹⁹

⁹⁷ TÜİK, “Dış Ticaret İstatistikleri”, a.g.e.,

⁹⁸ Fırat, a.g.e., s. 74.

⁹⁹ Köksal, a.g.e., s.120.

Grafik-4 Yıllara Göre İthalat-İhracat Verileri ve Dış Ticaret Dengesi (1970-2000).¹⁰⁰

Grafik-4 dikkatle incelendiğinde ithalat – ihracat dengesinin olmadığı, artan yıllarla birlikte ithalatın ihracata göre daha hızlı yükseldiği ve dış ticaret açığının giderek artmaya başladığı görülmektedir. Özellikle 1980, 1990, 1994, 1998 ve 2000 yıllarındaki ani yükselişler ve düşüşler dikkat çekmektedir.

24 Ocak Kararları incelendiğinde alınan kararların ihracattan ziyade ithalata desteklediği düşünülebilir. İthalatın ve faiz oranlarının serbestleştirilmesi, yabancı sermayenin teşvik edilerek, sübvansiyonların kademeli azaltılması, Türk Lirasının dolar karşısında devalüe edilerek değerinin düşürülmesi ihracattan çok ithalata yarayan kararlardır.¹⁰¹

TL'ye %48 oranında devalüasyon yapılarak değeri dolar karşısında 47'den 70'e düşürülmüştür. Devalüasyon, ihracatın ve dolayısıyla döviz gelirlerinin artmasını sağlamak için yapılmış, hedeflendiği gibi dış ticaret hacminin artış hızına olumlu etki etmiştir. Ayrıca ekonomi programları da kalkınmayı ihracatı baz alan politikalara göre şekillendirmiştir. Günlük döviz kuru uygulamasına geçilmiştir. Türkiye'nin diğer ülkelerle rekabet gücünü arttıracak vergi indirimleri, kredi destekleri, gümrük muafiyetleri, serbest bölgelerin kurulması gibi politikalara ağırlık verilmiştir.¹⁰²

¹⁰⁰ TÜİK, "Dış Ticaret İstatistikleri", a.g.e.,

¹⁰¹ İlhan Uludağ ve Arıcan Erişah, "Türkiye Ekonomisi Teori, Politika, Uygulama", Der Yayınları, İstanbul, 2003.

¹⁰² Fırat, a.g.e., s.77.

1980 yılıyla başlayan ihracata yönelik büyüme politikasına geçen Türkiye, 1989 yılında IMF'nin önerisiyle sermaye hareketlerini serbest bırakarak dışa açıklık sürecini başlatmıştır. Böylece döviz ticareti de serbestleşmiş, Türkiye'de yaşayan herkese döviz alım satım işlemleri için izin verilmiştir. Öteki yandan izin gereken ithal ürünlerin kapsamı daraltılmış sonraki yılda, 1990'da ithalat ürünleri için izin uygulamaları yürürlükten kaldırılmıştır.¹⁰³

1990 döneminde turizm ve tekstil gibi dışa açık sektörlerde daha hızlı artış sağlanarak ekonomik büyümeye katkı sağlanmıştır. GSMH içinde ihracatın payı 12,8 iken 1990'da %8,5'e kadar düşmüş, 1994'te yaşanan kriz ile %14 oranlarına kadar yeniden yükselmiştir. İthalatın payı %14'ten %24'e katlamıştır.¹⁰⁴ 1994'te ekonomik istikrarın sağlanması için alınan 5 Nisan Kararlarıyla döviz kuru 14.458 TL/\$ iken yükselerek 39.853 TL/\$ olmuştur. 1995'te ise AB ile Türkiye arasında imzalanan Gümrük Birliği Anlaşması ile taraf olan ülkeler arasında malların serbest dolaşımı sağlanmış, üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesi uygulanması kararı alınmıştır. 1 Ocak 1995'te Gümrük Birliği anlaşmasının imzalanması ile gümrük tariflerinde indirim sağlandı ve dışa açıklık bağlamında önemli bir ilerleme sağlanmıştır.¹⁰⁵

2.2.5 Günümüz Dönemi (2000-2019)

Kasım 2000 ve Şubat 2001'de yaşanan ekonomik krizler sonucunda yapılan devalüasyonla birlikte ithalat azalıp ihracat artmıştır fakat 2002'de yine ithalat öne geçmiştir. 2007'de ABD'de yaşanan ekonomik kriz bütün dünyayla birlikte Türkiye'yi de etkilemiştir. 2000'li yıllardan itibaren dış ticaret dünya çapında büyük bir sıçrama gösterirken Türkiye'de de 1980-2010 arasında ihracat 40 kat, ithalat 24 kat artmıştır.¹⁰⁶ 2008 yılındaki küresel kriz Türkiye'yi kredi ve bankalar, portföy yatırımı, dış ticaret ve yatırımcı tüketici davranışları bağlamında dört temel yönde olumsuz etkilemiştir. Bu bağlamda tüm dünya ülkelerindeki büyüme hızı azalırken, ihracat hacmi de diğer ülkelerdeki tüketimin düşüşünden etkilenerek azalma göstermiştir.¹⁰⁷

---

¹⁰³ Serdar Kurt ve Metin Berber, "Türkiye'de Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2004, 2(22), s. 60.

¹⁰⁴ Fırat, a.g.e., s. 78

¹⁰⁵ Savrul vd. a.g.e., s. 55.

¹⁰⁶ Gül ve Kamacı, a.g.e., s. 81.

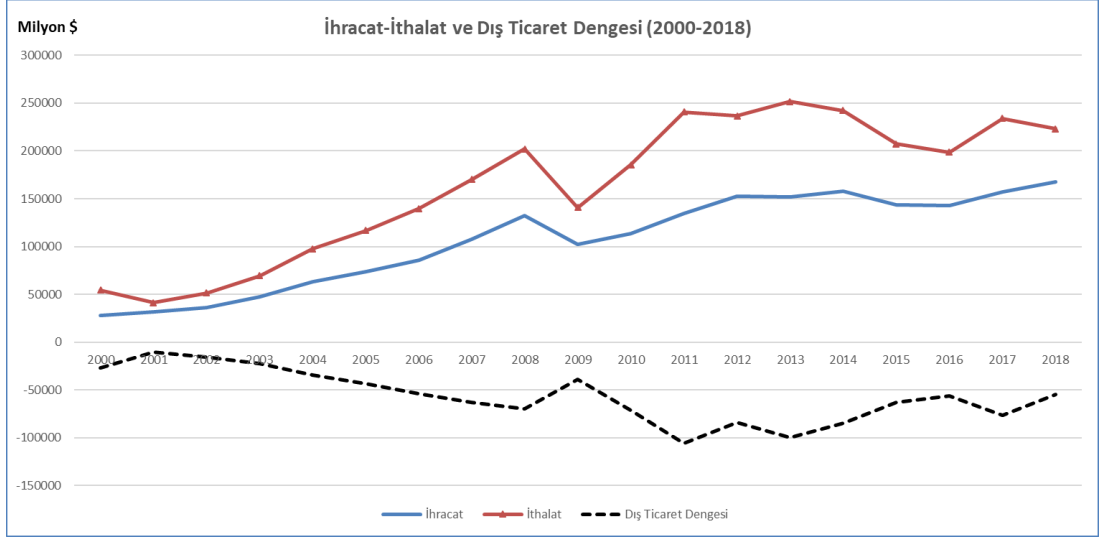
¹⁰⁷ Hepaktan ve Çınar, a.g.e., s. 162.

Tablo-3 Türkiye'nin 2000-2018 Arası Yıllara Göre Dış Ticaret Dengesi (Bin ABD \$).¹⁰⁸

Yıllar	İhracat		İthalat		Dış Ticaret Dengesi	Toplam Dış Ticaret Hacmi	İhracatın İthalata Karşılama Oranı
	Değer	Değişim (%)	Değer	Değişim (%)			
2000	27.774.906	4,5	54.502.821	34,0	-26.727.914	82.277.727	51,0
2001	31.334.216	12,8	41.399.083	-24,0	-10.064.867	72.733.299	75,7
2002	36.059.089	15,1	51.553.797	24,5	-15.494.708	87.612.886	69,9
2003	47.252.836	31,0	69.339.692	34,5	-22.086.856	116.592.528	68,1
2004	63.167.153	33,7	97.539.766	40,7	-34.372.613	160.706.919	64,8
2005	73.476.408	16,3	116.774.151	19,7	-43.297.743	190.250.559	62,9
2006	85.534.676	16,4	139.576.174	19,5	-54.041.499	225.110.850	61,3
2007	107.271.750	25,4	170.062.715	21,8	-62.790.965	277.334.464	63,1
2008	132.027.196	23,1	201.963.574	18,8	-69.936.378	333.990.770	65,4
2009	102.142.613	-22,6	140.928.421	-30,2	-38.785.809	243.071.034	72,5
2010	113.883.219	11,5	185.544.332	31,7	-71.661.113	299.427.551	61,4
2011	134.906.869	18,5	240.841.676	29,8	-105.934.807	375.748.545	56,0
2012	152.461.737	13,0	236.545.141	-1,8	-84.083.404	389.006.877	64,5
2013	151.802.637	-0,4	251.661.250	6,4	-99.858.613	403.463.887	60,3
2014	157.610.158	3,8	242.177.117	-3,8	-84.566.959	399.787.275	65,1
2015	143.838.871	-8,7	207.234.359	-14,4	-63.395.487	351.073.230	69,4
2016	142.529.584	-0,9	198.618.235	-4,2	-56.088.651	341.147.819	71,8
2017	156.992.940	10,1	233.799.651	17,7	-76.806.711	390.792.592	67,1
2018	167.933.943	7,0	223.047.438	-4,6	-55.113.495	390.981.381	75,3

Tablo-3, dış ticaret göstergelerini Türkiye'nin 2000-2018 yılları arası için milyar dolar cinsinden göstermektedir. Grafik-5 ise TÜİK'ten alınan bu verilerdeki değişimi daha net ortaya koymak için dış ticaret göstergelerinin değişimini sergilemektedir. 2000 yılı sonrası ekonomik krizlerin yaşandığı 2001, 2008 ve 2014'teki hem ithalatta hem de ihracattaki düşüşler net olarak görülmektedir.

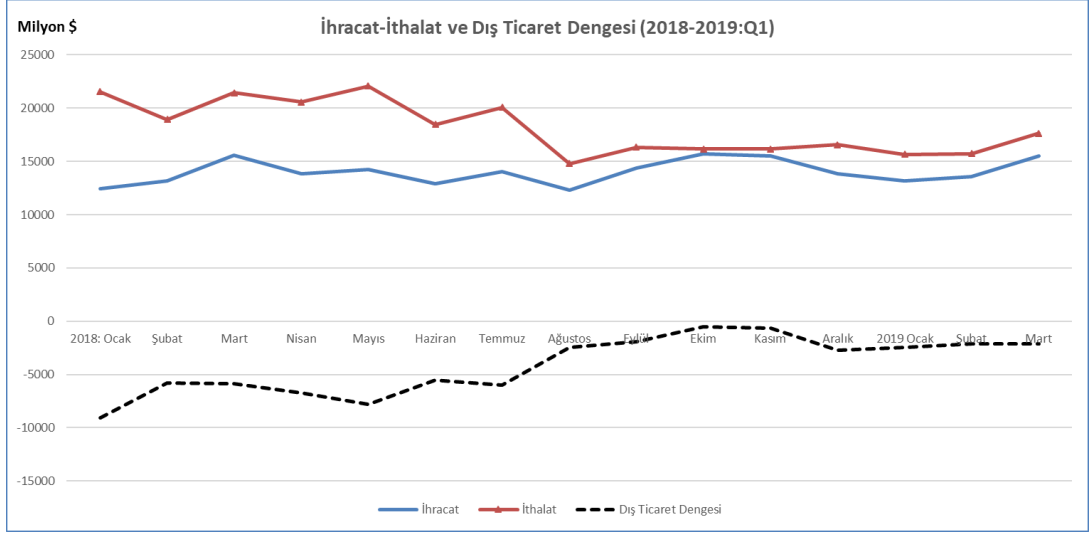
¹⁰⁸ TÜİK, "Dış Ticaret İstatistikleri", a.g.e.,

Grafik-5 Yıllara Göre İthalat-İhracat Verileri ve Dış Ticaret Dengesi (2000-2018).¹⁰⁹

Grafik-6 en güncel verilerin alınarak aylara göre ayrıntılı incelendiği bir grafikdir. 2018 Ocak-Aralık ve 2019 Ocak-Mart tarihleri arasını kapsayan grafiğe göre 2018 Kasım ayında ithalat ile ihracatın birbirine yaklaştığı ve dış ticaret açığının kapandığı görülmektedir. Döviz kurunun 3 seviyelerinden 6-7 seviyelerine yükselmesi nedeniyle halkın da satın alma gücü düşmüş, dış ülkelerle dolar üzerinden borçlanarak üretim yapan firmalar borçlarının ikiye katlanması nedeniyle zor durumda kalmıştır. Dolayısıyla ithalat ihracata göre daha hızlı bir düşüş göstermiş, bu nedenle dış ticaret açığı kapanma eğilimine girmiştir.

¹⁰⁹ TÜİK, "Dış Ticaret İstatistikleri", a.g.e.

Grafik-6 İthalat, İhracat ve Dış Ticaret Dengesinin Aylara Göre Değişimi (2018 ve 2019:Q1)¹¹⁰.

2019 yılının ilk çeyreğinde görülen ithalat ve ihracat arasındaki farkın kapanmasında döviz kurunun payı büyüktür. Türk parasının dolar karşısında yaşadığı aşırı değer kaybı dolayısıyla ödemelerini döviz üzerinden yapan firma ve kuruluşların borçları da ikiye katlanması sebebiyle ülke içinde olduğu gibi yurtdışında da tüketim azalmıştır. Dünya Bankası'nın ekonomik raporuna göre 2019'da dünya ekonomisinin %2,6'ya gerileyeceği bildirilmektedir.

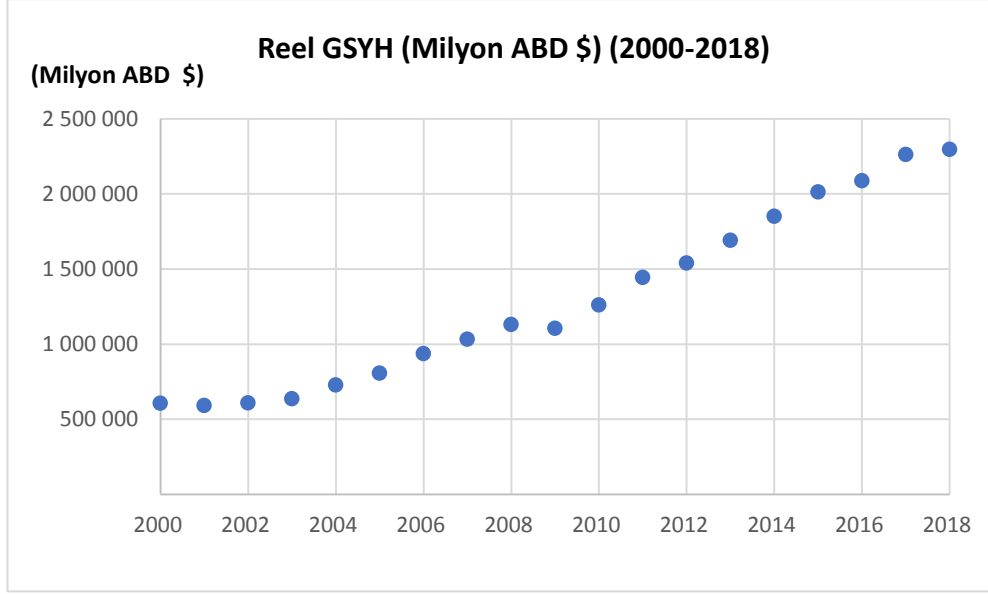
2000-2018 yılları arasını veren TÜİK verilerine göre reel GSYH'nin ve kişi başı GSYH'nin yıllara göre milyon dolar bazında değişimi Tablo-4'te listelenmektedir. Grafik-7 reel GSYH'yi, Grafik-8 kişi başına GSYH'yi temsil etmektedir. Her iki grafikte, 2000 yılında yükselmeye başlayan büyümenin, 2008'deki kriz nedeniyle 2009'da düşme gösterdiği, 2013'te maksimum değerine ulaştıktan sonra yine düşmeye başlamıştır. Büyümenin bir ölçüsü olan GSYH'nin bağlı olduğu tek parametre dış ticaret olmadığı için diğer parametrelerin büyüme üzerinde olan etkisine de bakmak ve bunların yanında dış ticaret hacminin etkisini incelemek daha sağlıklı bir bakış açısı yakalama avantajı sunacaktır.

¹¹⁰ TÜİK, a.g.e. "İl Bazında Bölgesel Gayrisafi Yurtiçi Hasıla,"

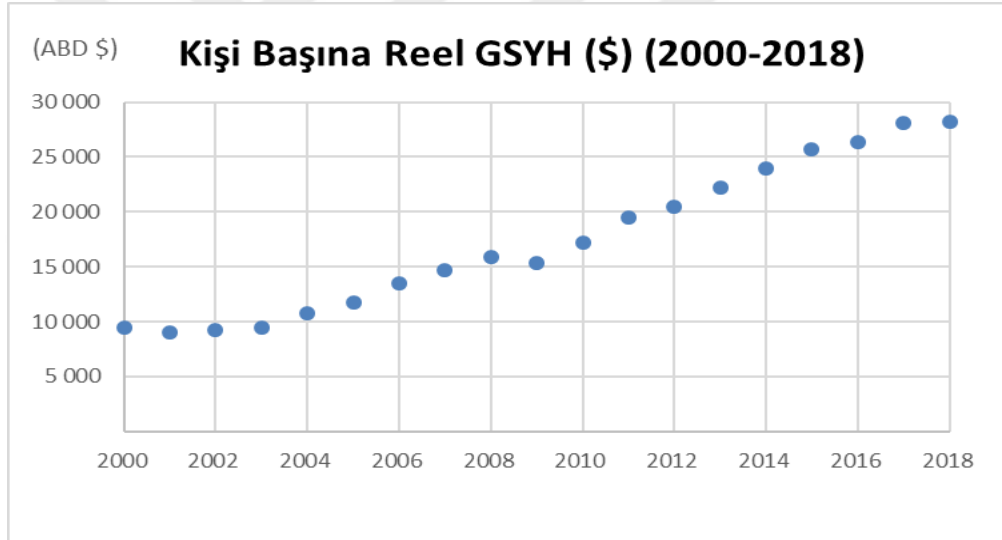
Tablo-4 Yıllara Göre Reel ve Kişi Başı GSYH Değerleri (2000-2018).¹¹¹

Yıllar	Reel GSYH (Milyon ABD Doları)	Kişi Başına Reel GSYH (ABD Doları)
2000	606 080	9 430
2001	591 540	9 077
2002	607 794	9 209
2003	634 715	9 502
2004	727 743	10 766
2005	807 227	11 796
2006	936 569	13 516
2007	1 033 244	14 727
2008	1 130 487	15 911
2009	1 104 759	15 336
2010	1 260 360	17 232
2011	1 443 296	19 445
2012	1 539 111	20 473
2013	1 690 856	22 205
2014	1 851 026	23 983
2015	2 012 362	25 728
2016	2 087 370	26 330
2017	2 261 007	28 152
2018	2 296 105	28 205

¹¹¹ TÜİK, "OECD ülkelerine yönelik karşılaştırmalar çerçevesinde, Türkiye'de Satın Alma Gücü Paritesi göstergeleri," <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> (Erişim Tarihi: 16.06.2019).

Grafik-7 Yıllara Göre Reel GSYH Değerleri (Milyon ABD \$) (2000-2018).¹¹²

Grafik-8 Yıllara Göre Kişi Başına GSYH Değerleri (\$) (2000-2018).¹¹³

Dış ticaret verilerini vermesine rağmen GSYH için 2019 yılı verilerini henüz yayımlamayan TÜİK'e göre 2000-2018 yılları arasında dış ticaretin GSYH içindeki oranı Tablo 5'te görülmektedir. Veriler dünya ile karşılaştırma yapmak ve gerçek durumu ortaya koymak amacıyla ABD doları cinsinden alınmıştır.

¹¹² TÜİK, a.g.e., "OECD ülkelerine yönelik karşılaştırmalar çerçevesinde, Türkiye'de Satın Alma Gücü Paritesi göstergeleri".

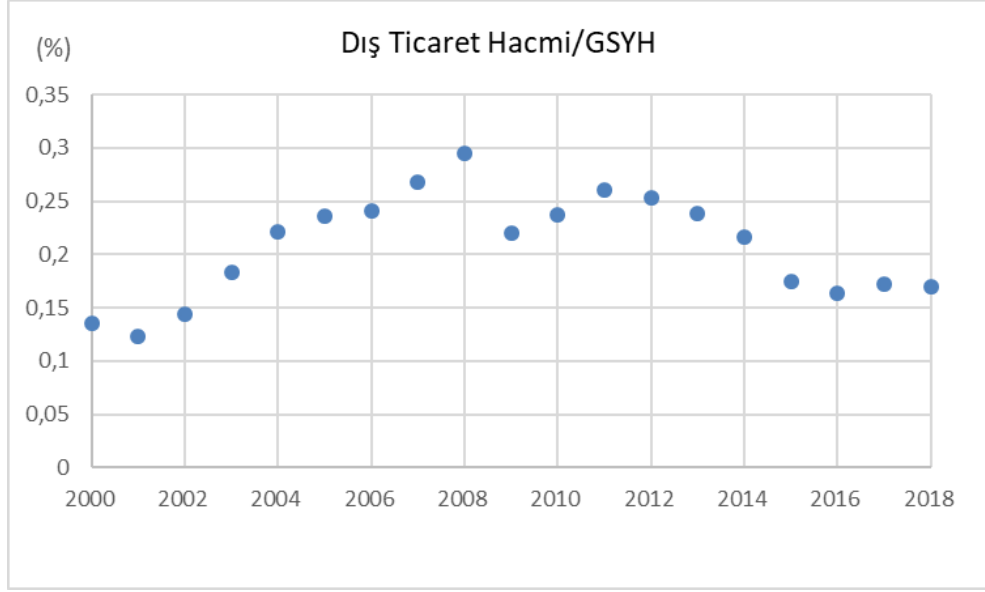
¹¹³ TÜİK, a.g.e., "OECD ülkelerine yönelik karşılaştırmalar çerçevesinde, Türkiye'de Satın Alma Gücü Paritesi göstergeleri,"

Tablo-5 Dış Ticaret Hacmi/GSYH Oranı (2000-2018).¹¹⁴

Yıllar	Reel GSYH (Milyon ABD \$)	Dış Ticaret Hacmi (Milyon ABD \$)	Dış Ticaret Hacmi/GSYH (%)
2000	606.80	82.277,73	0,135754
2001	591.540	72.733,30	0,122956
2002	607.794	87.612,89	0,144149
2003	634.715	11.6592,5	0,183693
2004	727.743	160.706,9	0,220829
2005	807.227	190.250,6	0,235684
2006	936.569	225.110,8	0,240357
2007	1.033.244	277.334,5	0,268411
2008	1.130.487	333.990,8	0,295440
2009	1.104.759	243.071,0	0,220022
2010	1.260.360	299.427,6	0,237573
2011	1.443.296	375.748,5	0,260341
2012	1.539.111	389.006,9	0,252748
2013	1.690.856	403.463,9	0,238615
2014	1.851.026	399.787,3	0,215981
2015	2.012.362	351.073,2	0,174458
2016	2.087.370	341.147,8	0,163434
2017	2.261.007	390.792,6	0,172840
2018	2.296.105	390.968,0	0,170274

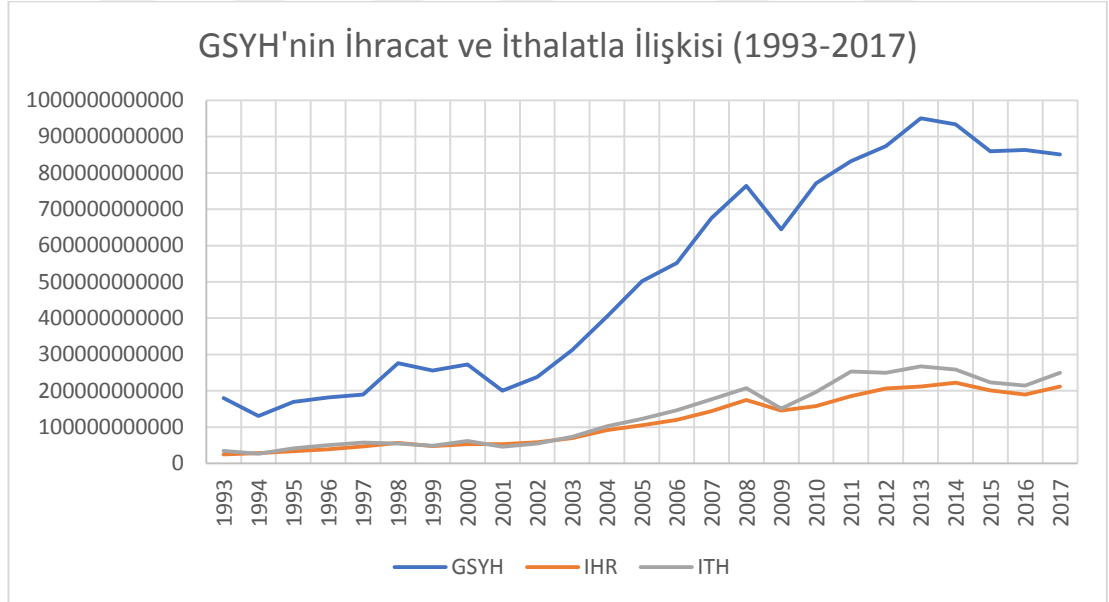
Tablo 5'te verilen Dış Ticaret Hacmi / GSYH oranı Grafik-9'da görülmektedir. Grafikten açıkça görüldüğü gibi dalgalı bir düşüş yaşanmaktadır. Dış ticaretin GSYH içindeki payı %40'lardan %27 oranlarına kadar gerilemiştir.

¹¹⁴Dünya Bankası,
<https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&type=metadata&series=NY.GDP.MKTP.CD>,
(Erişim Tarihi: 16.07.2019).

Grafik-9 Dış Ticaret Hacminin GSYH İçindeki Payı (2000-2018).¹¹⁵

Grafik 10, ihracat ve ithalatın GSYH ile olan ilişkisini göstermektedir. İthalat ve ihracatın ekonomik büyümeye olan katkısı %27-38 aralığında olsa da genel eğime bakıldığında bir paralellik görülmektedir. Bu da ekonomik büyüme ile dış ticaret göstergeleri arasında önemli bir ilişkinin varlığının kanıtıdır.

Grafik-10 Dünya Bankası Verilerine Göre GSYH, İhracat ve İthalatın Değişimi.¹¹⁶

¹¹⁵ TÜİK, a.g.e., "OECD ülkelerine yönelik karşılaştırmalar çerçevesinde, Türkiye'de Satın Alma Gücü Paritesi göstergeleri".

¹¹⁶ Dünya Bankası, <https://data.worldbank.org/country/turkey?locale=tr>, (Erişim Tarihi: 28.05.2019).

2.3 Ekonometrik Yöntem: En Küçük Kareler Yöntemiyle Çoklu Regresyon Analizi

Regresyon analizi iki değişken arasında bir sebep sonuç ilişkisi olup olmadığını kontrol etmek için ve bu ilişkileri teorik olarak ifade etmek için kullanılır. Basit regresyonda bağlı değişkenin tek değişkenle olan ilişkisine bakılırken çoklu regresyonda birden fazla tahmin değişkeninin bağlı değişkenle olan ilişkisi incelenir.

$$Y = \alpha + \beta x + \varepsilon \quad (1)$$

$$Y_i = (b_0 + b_1x_1 + b_2x_2 + \dots b_nx_n) + e_i$$

Temel formülü (1)'deki gibi gösterilen denklemde, Y bağımlı değişken, b_0 regresyon eğrisinin y eksenini kestiği nokta, x, tahmin değişkeni, b_i ilk tahmin değişkeninin katsayısı, e ise denek için Y'nin beklenen değeriyle gözlenen değeri arasındaki farktır.

Zaman serilerinin analizinin güvenilirliği serilerin durağan olmasına ya da aynı mertebeden homojen olmasına bağlıdır. Durağan seriler üzerinde yapılan regresyon analizinin gerçek sonuçları vermesi beklenmektedir. Bir zaman serisinin ortalaması ile varyansı sabit, iki zaman arasındaki kovaryansın zaman farkına eşit olması gerekmektedir. Aralarında ilişkinin arandığı iki seri de durağan ise bu seriler "eşbütünleşmiş seriler" olarak adlandırılır. Dickey Fuller (DF) testi ile bu serilerdeki durağanlık test edilerek seride birim kök varlığı tespit edilmelidir. Test için uygulanması gereken modelde ut , stokastik hata terimi olmak üzere genel olarak (2)'deki gibidir:¹¹⁷

$$\text{Model: } Y_t = pY_{t-1} + ut \quad (2)$$

Bu çalışmada, Türkiye bazında inceleme yapıldığı için mekânın sabit tutulduğu değişkenlerin zamana göre değişimini veren zaman serisi analizi yapmak amacıyla "En Küçük Kareler Yöntemiyle Çoklu Regresyon Analizi" kullanılmaktadır. Ekonomik büyümenin dış ticarete bağıllığının analiz edilmesi amacıyla, GSYH ile ithalat ve ihracat arasında (3) denklemindeki gibi bir fonksiyon olduğu varsayılarak GSYH'nin ihracat ve ithalata olan bağıllık ilişkisi araştırılmaktadır. Regresyon katsayılarının

---

¹¹⁷ Aktaş, a.g.e., s. 37.

olduğu (4)'deki gibi bir model oluşturulmuştur. Modelde bağımlı değişken olarak kabul edilen GSYH'nin, ihracat ve ithalatın 1993-2017 yılları arasındaki ilişkisi analiz edilerek test edilmiştir.

$$GSYH = f(IHR, ITH) \quad (3)$$

$$GSYH_t = a + \beta_1 IHR_t + \beta_2 ITH_{it} + u_{it} \quad (4)$$

(3) ve (4) denklemlerinde IHR, mal ve hizmet ihracatını (cari US\$), ITH, mal ve hizmet ithalatını (cari US\$), GSYH GA (cari US\$), ekonomik büyümenin bir ölçüsü olarak gayri safi yıllık hasılayı temsil etmektedir. GSYH'nin bağımlı değişken ve ithalat ile ihracatın açıklayıcı değişkenler olarak kabul edildiği modele göre uygulanan En Küçük Kareler Yöntemiyle regresyon analizine göre elde edilen katsayı ve sonuçlar Tablo 5'teki gibidir. Modeldeki gecikme uzunluklarının belirlenmesinde kullanılan yöntemler içinde Akaike Information Criterion (AIC), Schwatz Criterion (SC), Hannan – Quinn Criterion (HQ) ve Durbin Watson state (DW) yer almaktadır.

Tablo-6 En Küçük Kareler Tahmin Sonuçları.

Bağımlı Değişken: GSYH
Yöntem: En Küçük Kareler
Gözlem Aralığı: 1993 – 2017
Gözlem Sayısı: 25

Değişkenler	Katsayı	Std. Hata	t-istatistik	Olasılık.
IHR	2,755034*	0,728141	3,783656	0,0010
ITH	1,195925***	0,588211	2,033155	0,0543
C	3,75E+10	1,33E+10	2,828684	0,0098
R ²	0,989072	Mean bağımlı değişken		5,16E+11
R ² (Düzeltilmiş)	0,988079	S.D. bağımlı değişken		2,98E+11
S.E. regresyon	3,25E+10	Akaike info Kriteri		51,36028
Toplam artık	2,33E+22	Schwarz Kriteri		51,50655
Log	-639,0036	Hannan-Quinn Kriteri		51,40085
F-istatistik	995,6126	Durbin-Watson Durumu		1,810935
Olasılık (F-istatistik)	0,000000			

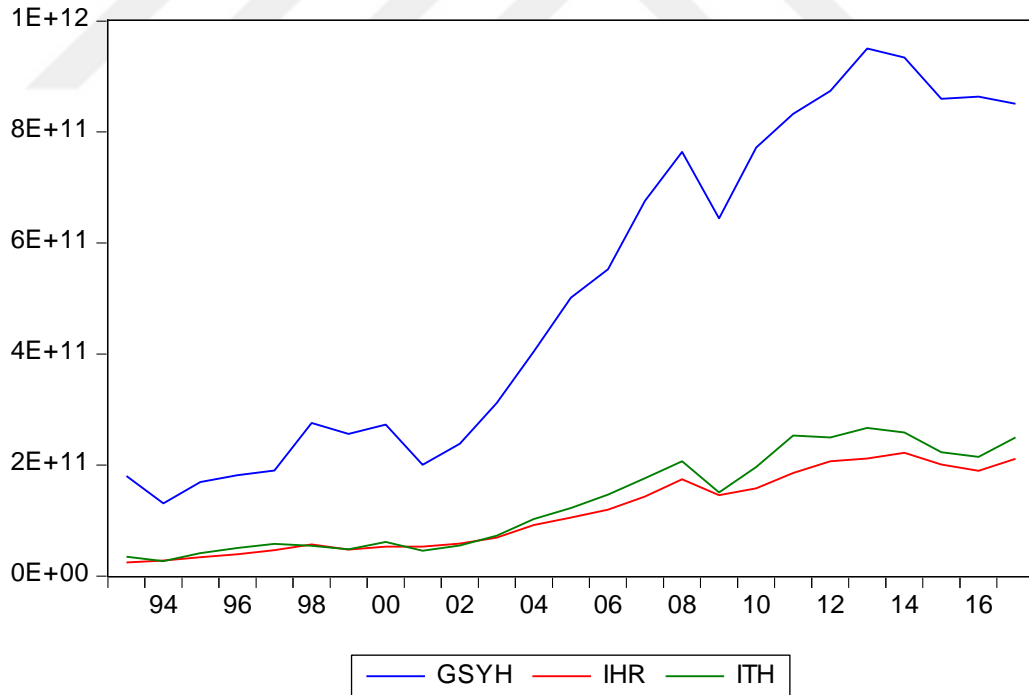
Tablo 6'da görüldüğü gibi, EKK yöntemine göre elde edilen sonuçlar incelendiğinde GSYH ile ihracat ve ithalat arasında anlamlı bir regresyon sonucu bulunmuştur. Elde edilen R² = 0,989072 sonucu regresyon analizinin modelin açıklama gücünün yüksek ve regresyon eğrisinin gözlemlerle uyumlu olduğunu göstermektedir. Artıklar arasında bir otokorelesyon olup olmadığını veren bir ölçüt

olan Durbin Watson katsayısı (DW) 1,810935 olarak elde edilmiştir. Bağımsız değişkenlerin bağımlı değişke olan etkisini gösteren F istatistiği sonucu, 995.6126 olarak bulunmuştur. Açıklayıcı değişkenlerden İHR için katsayı 2,755034 bulunmuş ve t istatistiğinin olasılığı $0,0010 < p = 0,05$ olduğu için anlamlıdır. İTH için katsayı 1.195925 ve t istatistiğinin olasılığı $0,00543 < p = 0,05$ olduğu için anlamlıdır. En küçük kareler yönteminin temel varsayımına göre "Hata terimi bütün gözlemler için sabit varyanslıdır". Katsayılar çoklu regresyon modelinde yerine koyulduğunda (5) ifadesi elde edilir.

$$GSYH_t = a + \beta_1 IHR_t + \beta_2 ITH_{it} + u_{it} \quad (4)$$

$$GSYH_t = 1.810935 + 2.755034 IHR_t + 1.195925 ITH_{it} + u_{it} \quad (5)$$

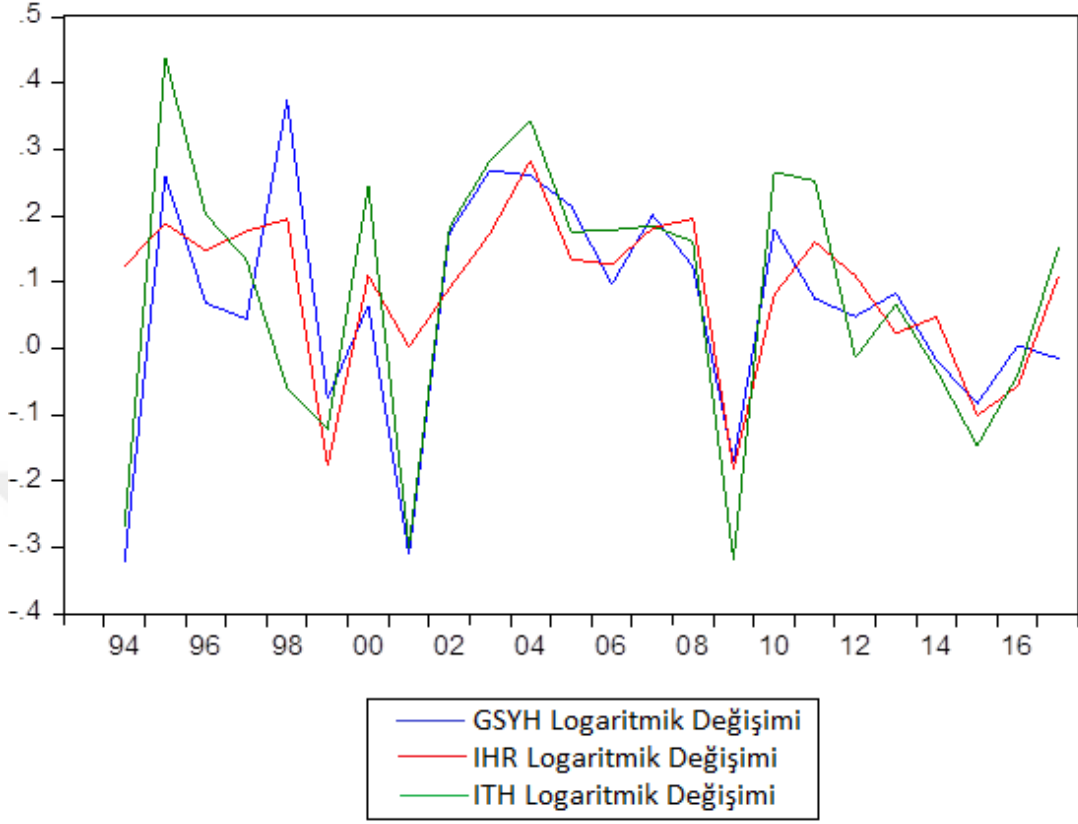
(5) ifadesine göre açıklayıcı değişkenler olan ithalat ve ihracattaki değişimin bağımlı değişken olan GSYH'yi güçlü bir biçimde etkilediğini göstermektedir. İhracat fiyatlarındaki bir birimlik artış GSYH'de yaklaşık 2.76 birimlik artışı, ithalattaki bir birimlik artış GSYH'de 1,196 birimlik artışı sağlamaktadır. Modele göre GSYH'yi en çok etkileyen değişken ihracattır.

Grafik-11 GSYH'nin İhracat ve İthalata Göre Değişimi.

Grafik-11, ekonomik büyümenin GSYH cinsinden değişimi ile ihracat ve ithalatın değişimi gösterilmektedir. GSYH, ihracat ve ithalat zaman serilerinin değişimlerinin genel olarak paralellik gösterdiği dikkati çekmektedir. 1994, 2001,

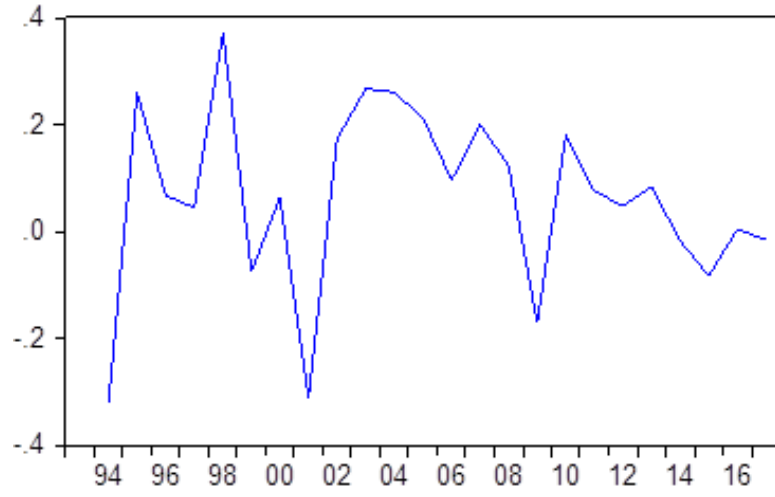
2008 ve 2013'ten sonra çok şiddetli düşüşler olduğu görülmektedir. Genellikle bu kriz dönemlerinden sonra sürekli yükselişler yaşanmıştır.

Grafik-12 Zaman Serilerinin Logaritmik Değişimlerinin Karşılaştırılması.

Grafik 12, zaman serilerini durağan hale getirmek için serilere logaritmik dönüşüm uygulanarak birinci sıra farkları alınmıştır. Grafik 12, Grafik 11 ile karşılaştırıldığında serilerin durağan hale geldiği görülmektedir. Durağan hale getirilen serilerin grafik karşılaştırmaları ve aralarındaki ilişki daha açık ortaya konabilmektedir. Buna göre Grafik 12 incelendiğinde kriz dönemlerinde her üç değişkenin de paralel hareket ettiği görülmektedir. Kriz dönemlerine girmeden önce ithalat yükselirken ihracatın durması ya da daha az yükselmesi dikkat çekmektedir. İthalat ve ihracattaki düşüşe paralel olarak GSYH'de düşüş yaşandığı görülmektedir. Grafik 11'de dikkat çeken diğer bir nokta ithalat ve ihracat grafiklerinin beraber hareket etmesidir. Bu durumun Türkiye'de büyümenin ve ihracatın, ithalata bağlı olduğunun bir ifadesi olduğu söylenebilir. İhracatın ve ülke içinde üretimin artması için ithalatın artması gerekmektedir. Bu durum, önceki başlıklarda ortaya konan ithalat-ihracat ve cari açık ilişkisinin de temel belirleyicisidir. Büyümenin ve ihracatın artması ithalat artışını gerekli kıldığından döviz ihtiyacını arttıracacağı için Türkiye ekonomisini döviz krizlerine açık hale getirdiği söylenebilir.

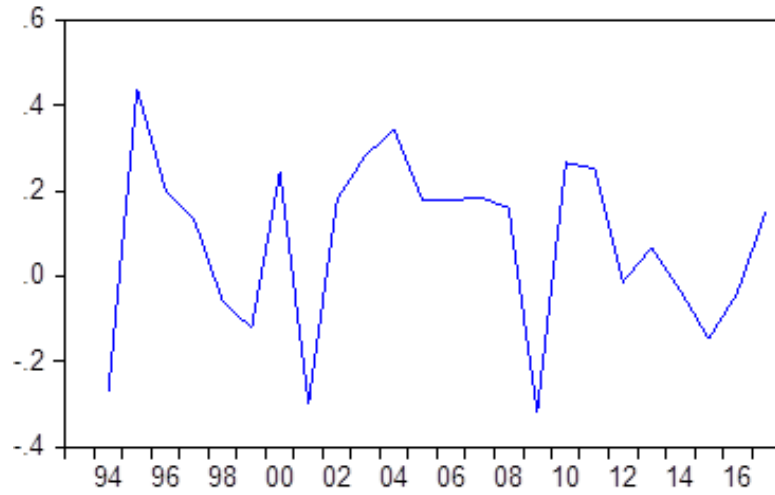
GSYH Logaritmik Değişimi

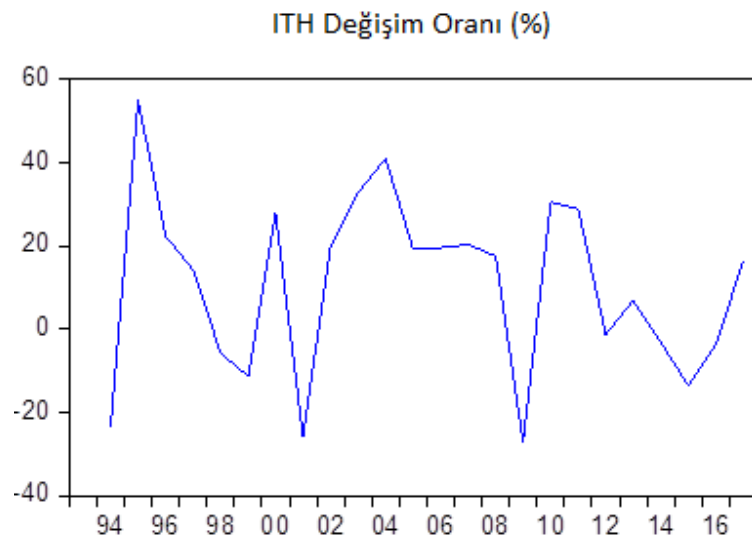
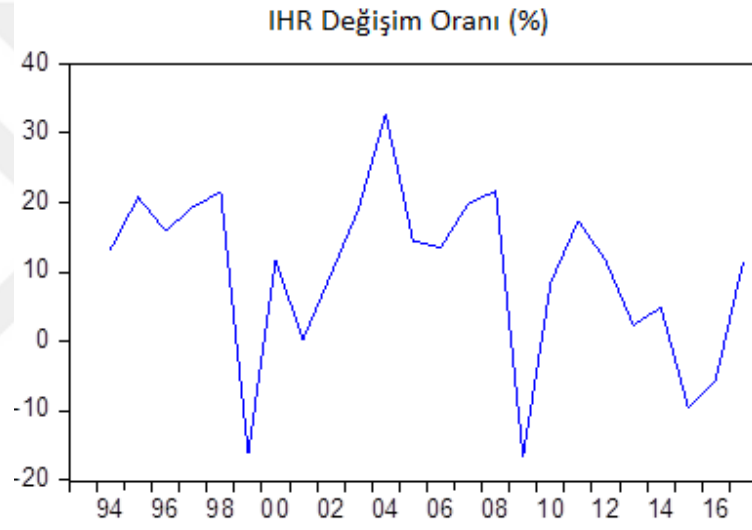
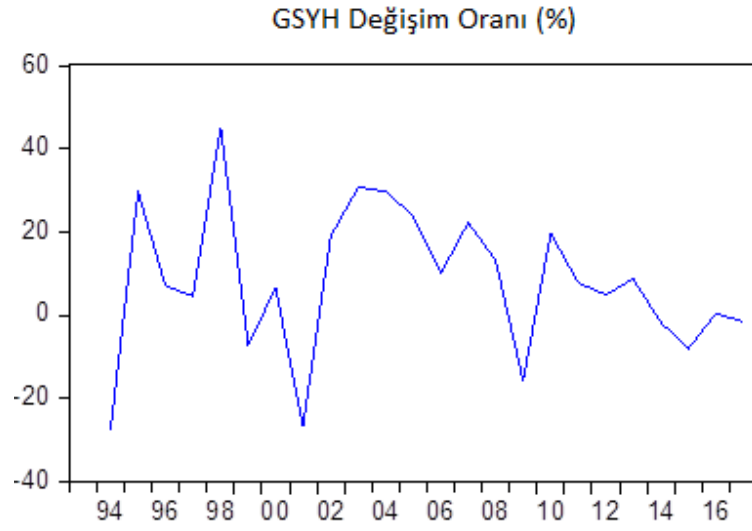
IHR Logaritmik Değişimi

İTH Logaritmik Değişimi

Grafik-13 GSYH, İhracat ve İthalat Zaman Serilerinin Logaritmik Değişimleri.

Grafik-14 GSYH, İhracat ve İthalat Zaman Serilerinin Değişim Oranları (%).

Grafik 13'de ise ithalat ihracat ve büyümenin yüzdelerindeki değişimleri dikkate alınarak grafikler oluşturulmuştur. Grafik 13 incelendiğinde 1993-2017 yılları arasında ithalat ihracat ve büyüme değişkenlerinin birbirlerine paralel olarak birlikte hareket ettikleri görülmektedir. Bu sonuçlar Grafik 13 ve Grafik 14'de durağan seriler ile yapılan analizleri desteklemektedir.

SONUÇ

Ülkelerin dışa açılım süreçlerinde ekonomilerindeki gelişmelere bağlı şekilde, belli dönemlerde dışa açık belli dönemlerde de dışa kapalı politikalar izlenmiştir. Kuruluş yıllarında uygulanan devletçi ekonomi politikalarının başarılı olarak ithalat ve ihracat dengesini yakaladığı ve hatta ihracatın ithalatı geçmeye başladığı görülmeye rağmen II. Dünya Savaşı'nın getirdiği zor şartlar nedeniyle de "liberal" ya da "karma ekonomik sistem" e geçilmiştir.

Türkiye ithal ikameci dış ticaret politikasının yerine ihracat odaklı büyüme stratejisini benimsemiş ve bu önemli adımla ekonomiyi dışa açarak dünya ekonomisiyle entegre olmayı hedeflemiştir. Dünya çapında yaşanan II. Petrol Krizine rağmen Türkiye'nin aldığı doğrudan ve dolaylı önlemlerle bu dönemden başarılı bir şekilde çıktığı belirtilmektedir.

Türkiye için özellikle 1940'tan günümüze kadar hükümetlerin istikrarlı bir dış ticaret politikası uygulamadığı, değişen şartlarla birlikte sürekli değişen kısa vadeli politikaların etkisi dış ticaret göstergeleri ve büyüme verilerinden görülmektedir. Dünya Bankası ve TÜİK tarafından açıklanan verilerin genel değişimine bakıldığında 1995, 2001, 2008 ve 2014 yıllarında her üç bileşende de çok keskin düşüşler dikkati çekmektedir. Bu yıllarda dünya çapında yaşandığı bilinen ekonomik krizlerin Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin dış ticaret ve ekonomik büyümeyi etkilemektedir. Aynı zamanda gelişmekte olan ülkelerin ihracat yaptığı ülkeler, ihracat birim değer endeksi, bu ülkelerin milli gelirleri, alım satımı yapılan döviz kuru da dış ticareti etkilemektedir.

İçsel büyüme teorisine göre ihracat ekonomik büyümenin önemli itici güçlerinden biridir. Bu çalışmada ihracat ve ithalatın ekonomik büyüme arasında bir ilişki olup olmadığı ekonometrik yöntemler kullanılarak araştırıldı. 1993-2017 yılları arasındaki yıllık GSYH, ihracat ve ithalat arasındaki verilerle ekonomik büyüme ile dış ticaret göstergeleri arasında bir nedensellik ilişkisi olup olmadığı incelendi. En Küçük Kareler yöntemi ile gerçekleştirilen çoklu regresyon analizi ile elde edilen modelde zaman serilerini durağan hale getirmek için serilere logaritmik dönüşüm uygulanarak birinci sıra farkları alınmıştır. Elde edilen durağan seriler ile açık bir biçimde görülen ithalat ve ihracatın GSYH'yi belirli oranlarda etkilediği ve ihracatın katkısının daha büyük olduğudur. Analiz edilen verilerde ihracat ithalat ve GSYH zaman serilerinin özellikle kriz dönemlerinde paralel hareket ettiği görülmektedir.

Kriz dönemlerine girmeden önce ithalat yükselirken ihracatın durması ya da daha az yükselmesi dikkat çekmektedir. İthalat ve ihracattaki düşüşe paralel olarak GSYH'de düşüş yaşandığı görülmektedir. İthalat ve ihracat zaman serilerindeki paralellik Türkiye'de büyümenin ve ihracatın, ithalata bağlı olduğunun bir ifadesi olarak yorumlanabilir. İhracatın ve ülke içinde üretimin artması için ithalatın artması gerekmektedir. Bu durum, ithalat-ihracat ve cari açık ilişkisinin de temel belirleyicisidir. Büyümenin ve ihracatın artması ithalat artışını gerekli kıldığından döviz ihtiyacını arttıracığı için Türkiye ekonomisini döviz krizlerine açık hale getirdiği söylenebilir.

Ekonomik büyümenin artması ülkenin ihracatının yani uluslararası düzeyde mal ve hizmet sağlayan firmaların rekabet gücünü yükseltmesine büyük oranda bağlıdır. Ülkedeki makroekonomik istikrar, bu bağlamda ihracatın sağlıklı artışını etkileyen en önemli faktörlerdendir.

Dış ticaretin durumunu küreselleşmeye doğru giden bütün ülkelerin ekonomik durumu birbirini etkilediği dünya ekonomisinin içinde ele almak gerekmektedir. Önemli olan ülkenin dış değişimlere ne kadar hazırlıklı olduğu, olumsuz değişimlerin etkilerinden ne kadar korunabildiğidir. Türkiye'nin ihracata yönelik strateji uygulamasına rağmen ihracatın ithalata bağlı olması sebebiyle Türkiye'de üretimin gerçekleşebilmesinin ithalata bağımlı olmasıdır. Bu durumda ihracat arttıkça üretimin yapılabilmesi için gerekli ara mallar yurtdışından getirilmek zorunda kalındığından dış alım hacmi de otomatik olarak daha fazla yükselmekte, cari açığı büyütmektedir. Bu kısır döngünün kırılabilmesi ancak katma değeri yüksek mal ve hizmet üretimi ve ihracatı ile aşılabılır. Dış ticaret politikasının yapılandırılmasında dikkat edilmesi gereken en önemli noktalardan biri olan teknolojik girdinin artması ve teknolojik dönüşümün yaratılması, katma değer yaratmak için yüksek potansiyele sahip en önemli belirleyicilerdendir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

BERBER Metin, ***İktisadi Büyüme ve Kalkınma***, Derya Kitabevi, Trabzon, 2004.

EĞİLMEZ Mahfi ve KUMCU Ercan, ***Ekonomi Politikası: Teori ve Türkiye Uygulaması***, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2004.

İş Bankası, ***Dış Ticaret Dengesi-2014 Şubat***, İktisadi Araştırmalar Bölümü, İş Bankası Yayınları, 2014.

ŞAHİNÖZ Ahmet, ***Dünya Ticaret Örgütü'nün Dönüşümü; Küreselleşme ve Türkiye Tarımı***, Ankara: TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Yayını, 2005.

ULUDAĞ İlhan ve ERİŞAH Arıcan, ***Türkiye Ekonomisi Teori, Politika, Uygulama***, Der Yayınları, İstanbul, 2003.

Makaleler

AKCAN Ahmet Tayfur ve METİN İsmail, "Dış Ticaretin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği", ***Economics, Finance and Politics***, 2018, 13(14), s. 1-14.

AKTAŞ Cengiz, "Türkiye'nin İhracat, İthalat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik Analizi", ***Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi***, 2009, 2(18), s. 35 – 47.

AL İbrahim ve YILDIZ Ezgi Baday, "Türkiye'nin 2006-2017 Dönemi Makroekonomik Performansı: Sihirli Kare Yaklaşımı" ***İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi***, 2019, 33(1), s. 303.

ANBAR Adem "Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'yla Finansal Entegrasyonu: 1800-1914", ***Makaleler***, 2009, 23(84): s. 17.

AŞKIN Aysin, NEHİR Sercan ve VURAL Sercan Özgür, "Tarihsel Süreçte Girişimcilik Kavramı ve Gelişimi", ***Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi***, 2011, 6(2): 55-72.

BAYRAKTUTAN Yusuf, "Bilgi ve Uluslararası Ticaret Teorileri", ***C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi***, 2003, Cilt 4, Sayı 2, s. 175-186.

ÇELİK Muhammed ve DAĞ Mehmet, "Kapitalist İktisadi Düşüncenin Geçirdiği Dönüşümler Üzerine Bir Değerlendirme", ***Bitlis Eren Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Akademik İzdüşüm Dergisi***, 2017, 2(3): s. 50-70.

ÇÖĞÜRCÜ İclal ve ÇOBAN Orhan, "Dış Borç Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği (1980-2009)", ***KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi***, 2011, 13 (21): s. 133-149.

- DOĞAN Zehra, "Ekonomik Büyüme Süreçlerinin Analizinde Yeni Açılımlar ve Büyümenin Yersel Dinamikleri", **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Eylül 2014, 2(6): s. 365-380.
- DOĞANLAR Murat, BAL Harun ve ÖZMEN Mehmet, "Uluslararası Ticaret ve Türkiye'nin İhracat Fonksiyonu", **Sosyal Bilimler Dergisi**, s. 84.
- GEÇER Turgay, "Eximbank Teminat Mektubu Toplama Bankası mı?", **Uluslararası Ticaret ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, 2017, Cilt 1, Sayı 2, s. 81-86.
- GÜL Ekrem ve KAMACI Ahmet, "Dış Ticaretin Büyüme Üzerine Etkileri: Bir Panel Veri Analizi", **Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi**, International Journal of Alanya Faculty of Business Yıl:2012, C:4, S:3, s. 81-91.
- HEPAKTAN Erdem ve ÇINAR Serkan, "Mali Krizler ve Son Mali Krizin (2008) Reel Sektöre Etkileri", **Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi**, 2011, 30, s. 155-
- IŞIK Cem, "Türkiye'de Toplam Faktör Verimliliği ve Ekonomik Büyüme İlişkisi", **Verimlilik Dergisi**, 2016: 2 s. 46-56.
- KUBAR Yeşim, "Az Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerin Kalkınma Göstergeleri ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Bir Panel Veri Analizi (1995-2010)", **Ardahan University Journal of Faculty of Economics and Administrative Sciences**, 2016, 4: s. 65-99.
- KURT Serdar ve BERBER Metin, "Türkiye'de Dış Açıklık ve Ekonomik Büyüme", **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 2004, 2(22), s.60.
- OKTAR Suat ve DALYANCI Levent, "Finansal Kriz Teorileri ve Türkiye Ekonomisinde 1990 Sonrası Finansal Krizler", **Marmara Üniversitesi, İBBF Dergisi**, 2010, 29 (2): s. 1-22.
- ÖZDEMİR Ünal, KANTÜRK Güzin Yiğit ve ORAL Muhammed, "Cumhuriyetten Günümüze Ekonomi Politikaları Bağlamında Türk Dış Ticaretinin Gelişimi", **Eastern Geographical Review**, 2016, 35: s. 149-174.
- ÖZEL Hasan Alp, "Ekonomik Büyümenin Teorik Temelleri", **Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 2012, 2(1), s. 63-72.
- ROMER Paul, "The Origins of Endogenous Growth", **Journal of Economic Perspectives**, 1994, 8(1), s.3.
- SAÇIK Sinem Yapar, "Dış Ticaret Politikası ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Teorik Açıdan Bir İnceleme", **KMU İBBF Dergisi**, 2009, 11(16), s. 171.
- SAVRUL Burcu Kılınç, ÖZEL Hasan Alp ve KILIÇ Cüneyt, "Osmanlı'nın Son Döneminden Günümüze Türkiye'de Dış Ticaretin Gelişimi", **Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi**, 2013 (8:1): s. 55.
- SEZGİN Şennur, "Türkiye'de 1990–2006 Yılları Arasında Dış Ticaret – Ekonomik Büyüme İlişkisi", **Sosyal Bilimler Dergisi**, 2009 (22): s. 175.

- SOYYIĞIT Semanur, "Türkiye'de İhracata Dayalı Sanayileşme Stratejisi Uygulamaları ve İmalat Sanayii Üzerinde Etkinliği: Nedensellik Analizi (1990-2008)", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 2010, 60(2), s. 135 - 156.
- ŞAHİN Feyza Kurna, "Cumhuriyet Dönemi Dış Ticaret Politikası ve Bir Örgütlenme Örneği: Türkofis ve Faaliyetleri (1934-1939)", *Journal of History Studies*, 2018, 10(8), s. 143-176.
- ŞENKARDEŞLER Rabia Aktaş, "A Causality Analysis Over The Relationship Between Economic Growth and Foreign Trade of Turkey From The Foundation of Republic To Now", *Journal of Accounting Finance and Auditing Studies*, 2018, 4(1), p. 108-129
- ŞİMŞEK Ahmet, "Türkiye'de 2000 Sonrasında Uygulanan İstikrar Programlarının Kamu Maliyesine Etkileri", *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 2007, 44(512), s.58.
- ŞİMŞEK Muammer ve KADILAR Cem, "Türkiye'de Beşerî Sermaye, İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Nedensellik Analizi", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2010, 11(1), s. 115-140.
- UÇAK Sefer, "Cari Denge ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Analizi", *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2017, 15(2), s. 185.
- UÇAN Okyay ve KOÇAK Esra, "Türkiye'de Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki", *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2014, Cilt: 7, Sayı: 2, s. 51-60.
- YAPRAKLI Sevdâ, "Ticari ve Finansal Dış Açıklık ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir Uygulama", *Ekonometri ve İstatistik*, 2007, Sayı:5 s. 8.
- YÜCEL Fatih, "Dış Ticaretin Belirleyicileri Üzerine Teorik bir Yaklaşım", *Sosyoekonomi Dergisi*, 2006, 4(4), s. 47-68.

Tezler

- ÇİFTÇİ Necati, "İçsel Büyüme Teorileri Çerçevesinde Ar-Ge Harcamalarının Dış Ticaret ve Büyüme Üzerine Etkileri", T.C. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, 2008, Kütahya. **(Yayımlanmamış Doktora Tezi).**
- DELİÇAY Murat, "Dünyada ve Türkiye'de Dış Ticareti Kolaylaştırmaya Yönelik Ulusal Koordinasyon Çalışmaları", T.C. Kalkınma Bakanlığı, İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, 2015, Eylül. **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).**
- FIRAT Zehra, "Türkiye'de Cari Açığın Kronikleşmesi ve Ekonomik Büyümenin Sürdürülebilirliği Üzerindeki Etkisi", T.C. İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, 2015, İstanbul. **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).**

İŞBİLEN Derya, "Dış Ticarete Karşılaşılan Riskler ve Yönetimi: Türkiye Örneği", Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul. **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).**

KÖKSAL Melike, "Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği", T.C. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İktisat Bilim Dalı, 2016, Konya. **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).**

MAMMADOV Orkhan, "Dış Ticaret – İktisadi Büyüme İlişkisi: Geçiş Ekonomileri Örneği", T.C. Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İktisadi Gelişme ve Uluslararası İktisat Bilim Dalı, 2016, Kocaeli. **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).**

ÖZLEM Kader, "Dış Açıklık ve Ekonomik Büyüme İlişkisi", Dokuz Eylül Üniversitesi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013, İzmir. **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).**

SAGLAM Yağmur, "Dış Ticaret ve Büyüme Arasındaki İlişkinin Avrupa Dönüşüm Ekonomileri için Analizi", Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İktisat Programı, 2016, İzmir. **(Yayımlanmamış Doktora Tezi).**

İnternet Kaynakları

Dış Ticaret Uzmanlık Eğitimleri, "Dış Ticaret Temel Kavramları", http://www.disticaretkursu.pro/dis_ticaret.html, (Erişim Tarihi: 02.06.2019).

Dünya Bankası, <http://data.worldbank.org/topic/> (Erişim Tarihi: 28.05.2019).

Dünya Bankası, <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&type=metadata&series=NY.GDP.MKTP.CD>, (Erişim Tarihi: 16.07.2019).

TÜİK, "Dış Ticaret İstatistikleri", http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046, (Erişim Tarihi: 25.05.2019).

TÜİK, "Dış Ticaret İstatistikleri", http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046, (Erişim Tarihi: 25.05.2019).

TÜİK, "İl Bazında Bölgesel Gayrisafi Yurtiçi Hasıla, İktisadi Faaliyet Konularına Göre (2009 Bazlı)", <http://tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>, (Erişim Tarihi: 28.05.2019).

TÜİK, "Ülkelere Göre Yıllık İhracat ve İthalat", <http://tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>, (Erişim Tarihi: 09.06.2019).

TÜİK, "OECD Ülkelerine Yönelik Karşılaştırmalar Çerçevesinde, Türkiye'de Satın Alma Gücü Paritesi Göstergeleri", <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> (Erişim Tarihi: 16.06.2019).

